

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

**Osobní historie a životní příběh jedinců z rozvedených rodin
v kontextu naplňování základních vývojových potřeb**

Bakalářská práce

Autor: Jessica Herknerová
Studijní program: 7505R015 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na
etopedii
Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Jessica Herknerová

Studium: P14P0446

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii

Název bakalářské práce: **Osobní historie a životní příběh jedinců z rozvedených rodin v kontextu naplňování základních vývojových potřeb**

Název bakalářské práce AJ: Personal history and life story of persons from divorced families in context with fulfilling of basic development needs

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce bude zaměřena na téma rozvodu v kontextu životního příběhu a osobní historie jedince, se zvláštním zřetelem k naplňování základních vývojových potřeb a retrospektivě zkušeností, které jedinec sám shledává souvisejícími s osobní zkušeností rozpadu vztahu rodičů. Cílem práce bude popsat a na základě odborných pramenů analyzovat téma rozvodu v souvislosti s osobní historií a životním příběhem jedince a ve výzkumném šetření zjistit retrospektivu zážitku naplňování základních vývojových potřeb, jakožto nedílné součásti životního příběhu, v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem.

1. PESSO, Albert, Diane BOYDEN-PESSO a Petra VRTBOVSKÁ. Úvod do Pessu Boyden System Psychomotor: PBSP jako terapeutický systém v kontextu neurobiologie a teorie attachmentu. 1. vyd. Praha: Sdružení SCAN, 2009, 210 s. ISBN 978-80-86620-15-2. 2. SMITH, Heather. Děti a rozvod. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 183 s. ISBN 80-7178-906-2. 3. Amato PR, Keith B. Parental divorce and adult well-being. A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*. 1191b, 53, 43-58. ISSN 1741-3737 4. Josef Pavlát. Děti po rozvodu svých rodičů - soubor anglofonních a našich prací. *Československá psychologie*. 2012, 56, 3, 221-231. ISSN 0009-062X 5. Josef Pavlát. Děti v rozvodových sporech: Severoamerické studie (1980-2001). *Československá psychologie*. 2005, 49, 5, 422-431. ISSN 0009-062X

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 6.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu a práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 1/2013

V Hradci Králové dne:

.....

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat především vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Gabriele Slaninové, Ph. D. za trpělivost, ochotu, snahu pomoci a laskavý přístup po celou dobu zpracovávání této práce a samozřejmě za poskytování odborných rad a cenných poznámek. Děkuji také respondentům za čas a detailní výpovědi, které mi byli poskytnuty během rozhovorů a své rodině za trpělivost a podporu.

Anotace

HERKNEROVÁ, Jessica. *Osobní historie a životní příběh jedinců z rozvedených rodin v kontextu naplňování základních vývojových potřeb*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2017. 79 s. Bakalářská práce

Bakalářské práce je zaměřena na osobní historii a životní příběh jedinců z rozvedených rodin v kontextu naplňování základních vývojových potřeb. V úvodních kapitolách se zabývám rodinou a vznikem manželství. Zvláštní zřetel je věnován tématu rozpadu partnerského vztahu a potažmo rodiny jako takové, kde se zaměřuji na míru a kvalitu saturace základních vývojových potřeb v kontextu rozpadu rodinného soužití. Cílem práce je popsat a na základě odborných pramenů analyzovat téma rozvodu v souvislosti s osobní historií a životním příběhem jedince a ve výzkumném šetření pak zjistit retrospektivu zážitku naplňování základních vývojových potřeb, jakožto nedílné součásti životního příběhu, v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem u současných mladých dospělých. Vzhledem k cíli a zaměření práce je zvolena kvalitativní výzkumná strategie, metodou sběru dat je polostrukturované interview a data jsou analyzována za využití otevřeného kódování.

Klíčová slova: rozvod, osobní historie, základní vývojové potřeby, saturace, PBSP

Annotation

The thesis focuses on the personal history and life story of individuals from divorced families in the context of meeting the basic developmental needs. In the introductory chapters I deal with marriage and family formation. A special attention is given to the topic of disintegration of a relationship and consequently the family itself, where I focus on the level and quality of saturation of the basic development needs in the context of the disintegration of family life. The aim of the thesis is to describe and, using the academic sources, to analyze the topic of divorce in the context of personal history and biography of each individual and then determine in a research survey the retrospective experience of meeting the basic developmental needs, which is an integral part of a life story, in the context of personal experience with divorce among the contemporary young adults. Given the objective and focus of the work, a qualitative research strategy has been chosen. A semi-structured interview is the data collection method and the data are analyzed with the use of open coding.

Keywords: divorce, personal history, basic developmental needs, saturation, PBSP

Obsah

Úvod.....	9
1 Stav poznání a teoretický background	11
2 Manželství jako relativně trvalý svazek a rodina jako příslib stálého, citově příznivého a akceptujícího prostředí	14
2.1 Manželství z úhlu pohledu vybraných autorů	14
2.2 Rodina v kontextu vývoje – od tradičního k postmodernímu pojetí.....	16
2.3 Současná podoba rodiny	17
2.4 Funkce rodiny v současné společnosti se zvláštním zřetelem k následkům neplnění funkcí rodiny v kontextu rozvodu	19
3 Rozpad rodiny – rozvod jako sanační opatření a prevence konfliktů mezi manželi versus rozvod jako zdroj distresu a frustrace	21
3.1 Obligátní versus reálné a často nepojmenované příčiny rozvodu.....	21
3.2 Stručný exkurz do statistických údajů a právní úpravy rozvodu	23
3.3 Druhy rozvodu – od smluveného po ztížený sporný rozvod.....	23
3.4 Možnosti po rozvodové péči	24
3.5 Následky rozvodu – od aktuálních prožitků k dlouhodobým změnám a následkům.....	27
3.6 Dlouhodobé následky.....	29
4 Saturace potřeb jako důležitý atribut rozvoje osobnosti	31
4.1 Pessa Boyden psychomotorická terapie jako nástroj korektivně emoční zkušenosti.....	32
4.2 Stručný exkurz do historie PBSP	32
4.3 Teoretický rámec PBSP	33
4.4 Průběh a úroveň saturace základních vývojových potřeb dle Alberta Pessa a Diane Boyden-Pessa.....	34
4.4.1 Potřeba místa nejen v srdci svých rodičů.....	35
4.4.2 Potřeba sycení jako pocit fyzického i emocionálního naplnění.....	36

4.4.3	Potřeba podpory jako fyzická opora i symbolické zprostředkování zážitku, že nejsme na všechno sami	37
4.4.4	Potřeba ochrany jako vědomí a zážitek bezpečí	38
4.4.5	Potřeba mezí (limitů) jako možnost později aktivně ovlivňovat okolní svět	39
4.5	Důsledky deficitů v naplňování základních potřeb s akcentem k mezerám v rolích, problémům se separovat a traumatu	41
4.5.1	Mezery v rolích	41
4.5.2	Trauma a následky	42
4.5.3	Problémy se separovat	42
5	Vývojové období pubescence a mladé dospělosti v kontextu zkušenosti s rozpadem rodinného soužití a rozvodem rodičů.....	44
5.1	Mladá dospělost	45
6	Výzkumné šetření	47
6.1	Cíl výzkumu, výzkumný předpoklad, výzkumný problém a výzkumné otázky	47
6.2	Výzkumný design.....	48
6.3	Metoda sběru a analýzy dat.....	48
6.4	Výzkumný vzorek a jeho charakteristika, nároky na etiku	49
6.5	Analýza dat.....	50
6.6	Diskuse výsledků	63
	Závěr	70
	Seznam použité literatury	72
	Internetové zdroje	75
	Seznam použitých zkratk	77

Úvod

Pro mou bakalářskou práci jsem si jako téma zvolila osobní historii a životní příběh jedinců z rozvedených rodin v kontextu naplňování základních vývojových potřeb. K výběru tohoto tématu mě motivovala především vlastní zkušenost s rozvodem mých rodičů. Dále pak studium sociálně-pedagogického oboru se zaměřením na etopedii, díky němuž jsem na tuto problematiku začala nahlížet z jiného úhlu pohledu. Mnohé předměty, jež jsem absolvovala, mi umožnily podívat se na rozvod mých rodičů jako na skutečnost, která by mohla být důvodem mých pochybných úvah o trvanlivosti manželství/partnerství a ztráty víry v pevné rodinné soužití. Studium mi umožnilo dovolit si akceptovat rozvrat manželství mých rodičů jako událost, která se stala v mém životě, byť zanechala řadu negativních emocí, nevyřešených otázek či ztrátu podpory a ochrany ve světě. Zajímalo mě, jaké zkušenosti mají s tímto tématem ostatní mladí dospělí. To považuji za osobní motivaci ke zpracování tohoto tématu. Profesně, protože i studovaným oborem směřuji do oblasti pomáhajících profesí, mě motivovalo zabývat se tím, jaký vliv má rozvod rodičů na současný život i budoucnost mladých dospělých v kontextu naplňování základních vývojových potřeb. Myslím si, že každý rozvod ať už velkou či malou měrou zasáhne život dítěte a následky po něm mohou jedince doprovázet po celý život. Můžeme si klást otázku, v jaké míře či kvalitě tato zkušenost intervenuje do běžného osobního života.

Rozvod je jakýmsi fenoménem dnešní doby. Můžeme se ptát, co se v dnešní společnosti tak radikálně změnilo? Změn a příčin rozpadu manželství je dle mého názoru hned několik. Rozvod v první řadě už není společenským tabu. Dnešní mladí dospělí přestávají věřit v trvalý svazek manželský a stále více párů žije, jak se říká „na psí knížku“. Nejenomže je tento způsob společensky přijatelný, ale můžeme to dokonce považovat za módní trend.¹ Z mého pohledu jsou lidé v tomto soužití svobodnější a rozpad partnerství je tím jednodušší. Zde si dovoluji ve stručnosti citovat Smithe (2004), který tvrdí, že dnešní mladí lidé už nepovažují za hlavní prioritu stabilitu rodiny, ale spíše citová pouta a vazby, které ne vždy mají dlouhé trvání. Důležité je také zmínit, co mladé

¹SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2

dospělé k takovému jednání vede. Příčinou mohou být vlivy z dětství. Každý z nás si ze své orientační rodiny odnášíme zkušenosti, naučené vzorce chování. Snažíme se je měnit, neopakovat chyby a uspokojovat nenaplněné potřeby. To koresponduje s výše zmíněnými aspekty motivace zpracovat takto laděné téma a toto považuji také za oporu pro stanovení cíle bakalářské práce.

Cílem práce je popsat a na základě odborných pramenů analyzovat téma rozvodu v souvislosti s osobní historií a životním příběhem jedince a ve výzkumném šetření pak zjistit retrospektivu zážitku naplňování základních vývojových potřeb, jakožto nedílné součásti životního příběhu, v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem u současných mladých dospělých.

Předpokládám, že naši respondenti - mladí dospělí, jež se po rozvodu dostali do péče matky, zaznamenali vliv rozpadu vztahu svých rodičů na saturaci základních vývojových potřeb ve smyslu deficitu nebo intruze či traumatizace.

Ve vztahu k cíli práce formuluji vědecko-výzkumný problém: zážitek saturace základních vývojových potřeb v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem. Z něj pak extrahuji a konkretizuji hlavní výzkumnou otázku: Jaká je retrospektiva zážitku naplňování základních vývojových potřeb, jakožto nedílné součásti životního příběhu, v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem? Hlavní výzkumnou otázku dále sytí dílčí výzkumné otázky, které zjišťují, jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem rozvodu a naplňování dílčích základních potřeb – a to dobrého místa, bezpečí, sycení, podpory a limitů?

Tato práce je určena odborníkům z řad pracovníků pomáhajících profesí, kteří se o tuto problematiku zajímají a chtějí více poznat souvislost mezi rozvodem a nenaplněnými potřebami mladých dospělých.

Vzhledem k cíli práce jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Metodou sběru dat je polostrukturované interview. Data jsou analyzována za využití otevřeného kódování.

Charakter práce je teoreticko-empirický

1 Stav poznání a teoretický background

Rozvod je v dnešní společnosti velmi diskutovaným tématem. Graf rozvodovosti má v poslední době spíše klesající charakter, což je bohužel vysvětleno také nižší sňatečností za poslední dobu. (ČSÚ-2015a) První knihu, kterou jsem pro tuto práci vzala do ruky, byla od Heathera Smithe *Děti a rozvod* (2004), kde autor velmi dobře popisuje pocity a reakce dětí, které se u nich objevují během rozvodu. Pro popis důsledků na děti jsem se nechala inspirovat především odborným článkem od Josefa Pavláta (2011), kde sepisuje seznamy provedených výzkumů a především čerpá ze zahraničních autorů jako je např. Amato, Guidubaldi či Emery. Amato (1991) tvrdí, že pokud se na věc podíváme z obecného pohledu, dospělí pocházející z rozvedených rodin mají horší životní úroveň než lidé, kteří zkušenost s rozvodem rodičů nemají. Děti mají větší problémy s chováním, emocemi, zdravím a vykazují horší školní výsledky. (Amato, 1994)

Mezi ústřední témata patří rozvod, rodina a potřeby. Z právního hlediska se na rozvod můžeme podívat jako na „*skutečnost, že manželství je hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení.*“ (§755 odst. 1 OZ). *Rozvod manželství a rozpad rodiny má své aspekty etické, sociální, právní, emoční, ale také velmi důležité aspekty mentálně hygienické.*“ (Matějček, Dytrych, 1994, s. 133) O rozvodu budu v práci pojednávat jako o období, které Matějček a Dytrych (2002, s. 39) definují takto: „*Je to období naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb. Je to období, jehož důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život.*“

Druhým stěžejním tématem práce je rodina. Najít ustálenou definici rodiny je opravdu složité. V práci budu vycházet z popisu rodiny od Matějčka (1994), který říká, že rodina by měla vytvářet stálé, citově příznivé, vřelé a přijímající prostředí a že nejvýznamnější úlohou rodiny je zajistit potřebu životní jistoty. Dále jsem v kontextu s cílem práce zvolila vymezení rodiny dle Matějčka (1994). Autor hovoří o rodině jako o instituci: „*...která bude pečovat o prospěch, ochranu, výchovu a vzdělávání dítěte a která tedy bude mít rovněž vliv na utváření jeho osobnosti. Rodina může ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích, nejpřirozenějším způsobem a nejvydatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte a je modelem mezilidských vztahů, který si dítě ponese dál do života.*“ (Matějček, 1994, s. 16)

Co se týče potřeb, budu obecně vycházet z definice dle Nakonečného (1997, s. 27), který potřebu charakterizuje takto: „*něco potřebovat znamená mít nedostatek něčeho,*

resp. udržovat takový stav věci, který je nezbytný k udržování bezporuchového fyzického či sociálního fungování.“

Na téma základních potřeb budu nahlížet dle konceptu základních vývojových potřeb dle Pessa a Boyden-Pessa². Autoři hovoří o první a zásadní životní potřebě „dospět“ ve zralého a šťastného člověka. Aby se tak mohlo stát, je třeba naplnit v průběhu života pět základních potřeb - místa, bezpečí, sycení, podpory a limitů. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009) *„Tyto potřeby musí být naplněny ve správný čas, správným způsobem a správnými lidmi.“* (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009, s. 60) V rámci výzkumu mě zajímá, jak nahlíží mladí dospělí na naplňování výše zmíněných potřeb s ohledem na osobní historii, ve které je přítomné téma rozvodu rodičů. Pozornost soustředím na to, jakou zkušenost mají s naplňováním potřeby místa, bezpečí, sycení (nejen jídlem, ale i podněty), podpory a dobrých hranic.

Dotazování budou mladí dospělí, tedy je středem mého zájmu rovněž období adolescence či mladé dospělosti. Období mladé dospělosti nelze zcela ohraničit věkově, ale orientačně se mladá dospělost vymezuje dle Vágnerové (2007a) mezi 20-40 rokem. Pro potřeby této práce je nejdůležitější psychosociální vymezení dospělosti. Mladý dospělý by měl být odpovědný za své chování a rozhodování. Měl by disponovat sebejistotou a sebedůvěrou a dokázat ovládnout své emoce i jednání. Měl by být schopen vést samostatný život, být ekonomicky nezávislý. Měl by být schopen soužití s partnerem a posléze zastávat rodičovskou roli. (Vágnerová, 2007a)

Protože výzkum orientuji na retrospektivu zkušenosti respondentů, zajímá mě období, kdy k rozvodu rodičů došlo – tedy zohledním etapu dospívání, přesněji řečeno jeho první fázi – pubescenci, kterou Vágnerová (2000) věkově vymezuje mezi 11-15 rokem. Dle Langmeiera a Krejčířové (2006, s. 147) mezi znaky pubescence patří: *„Emoční instabilita, časté a nápadné změny nálad, zejména směrem k negativním rozladám, impulzivita jednání, nestálost a nepředvídatelnost reakcí a postojů.“* V období rozvodu se v tomto věkovém období děti nejčastěji potýkají s pocity hněvu, smutku a bezmoci. (Teyber, 2007)

Na téma zkušeností mladých dospělých s rozvodem rodičů existují výzkumy pouze zahraniční. Na českém území se autoři více soustředí na krátkodobé následky rozvodu pro děti. V podstatě jediný odborník v České republice, který na toto téma píše,

² Autoři Pessa Boyden psychomotorické psychoterapie. Více na www.pbsp.cz

je Josef Pavlát. Ten sestavil článek³ na základě zahraničních výzkumů, který nám přináší celkový pohled na dlouhodobé následky rozvodu pro děti, ale velmi důležitým přínosem je také souhrn výzkumů, ze kterých můžeme čerpat. Nejčastěji zmiňovaným je výzkum Amata a Keith (1991). Zde bylo cílem porovnat dospělé, jež mají zkušenost s rozvodem rodičů, s dospělými, jež tuto zkušenost nemají. Představovaná analýza je založená na datech od více než 81000 lidí ve 37 studiích. Bylo zjištěno, že dospělí, jež prošli rozvodem svých rodičů, mají horší kvalitu života, než dospělí pocházející z úplných rodin. Amato a Keith dále také podotýká, že důsledky rozvodu jsou v průměru mírné, takže nemůžeme tvrdit, že rozvod má vždy dlouhodobý dopad na jedince. (Amato; Keith, 1991)

Z tohoto důvodu mě právě spíše obecnější výsledky napříč zahraničními a českými studii na téma setkání s rozvodovou situací vedly k podrobnějšímu zkoumání autentických výpovědí respondentů, které mohou získat především kvalitativními výzkumnými přístupy.

³PAVLÁT, Josef. Dlouhodobé následky rozvodu pro děti. Česká a Slovenská psychiatrie. 2011. Dostupné z: <http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=739>

2 Manželství jako relativně trvalý svazek a rodina jako příslib stálého, citově příznivého a akceptujícího prostředí

V kapitole Manželství a rodina nejprve obecně popíši tyto instituty a zmíním některé související statistické údaje. Například budu pojednávat o teorii individualizace a o pohledech jiných odborníků na současné manželství, které nám mohou přiblížit, proč v dnešní době dochází k tolika rozvodům a postupně se vytrácí tradiční pojetí rodiny. O přeměně tradiční rodiny k té dnešní budu pojednávat v kapitole o vývoji rodiny a v návaznosti se zmíním o její současné podobě. Ke konci kapitoly také vypíši její důležité funkce v souvislosti s dlouhodobými dopady rozvodu na mladé dospělé, jež prošli rozpadem vztahu svých rodičů.

2.1 Manželství z úhlu pohledu vybraných autorů

Občanský zákoník č. 89/2012 Sb., říká dle §655, „že manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“ Každá věda, každý autor na tento institut pohlíží z jiného zorného úhlu. Sociologové a historici se zabývají změnami ve způsobu soužití. Tradicionalisté zase lpí na tradičním pojetí, tedy na trvalém soužití jednoho muže a jedné ženy, společně se svými dětmi. Skeptici zase poukazují na stoupající graf rozvodovosti, nesezdaných soužití či lidí žijících samostatně. V neposlední řadě pak psychologové a psychoterapeuti, kteří zdůrazňují významnou úlohu manželství, které má vliv na budoucnost dětí. (Plaňava, 1998)

Co se týče autorů, Vágnerová (2007a) vymezuje manželství třemi možnými způsoby:

1. Ze sociálního hlediska, kdy manželství spojuje dvě sobě navzájem neznámé rodiny a vytváří mezi nimi příbuzenský vztah.
2. Z psychologického hlediska, kdy se dva jedinci rozhodli společně žít, uznávat stejné hodnoty a normy. Vytvořili si vlastní životní styl a ztotožnili se, se svými rolemi.
3. Z hlediska fyzického, kde z tohoto pohledu má manželství vymezený čas a prostor, který společně obývají a nepřesně definovanou dobu společného soužití.

Dnešní společnost dává tomuto institutu jinou definici, než v dobách minulých. Manželství už není nutný krok k vytvoření rodiny. V nesezdaném soužití se nachází stále více rodin. Katrňák (2011) popisuje tzv. teorii individualizace. Teorii individualizace

prvně formulují Ulrich Beck (In: Katrňák, 2011) a Elizabeth Becková - Gernsheimová (In: Katrňák, 2011). Tato teorie tvrdí, že v dnešní době už jedinci tolik nelpí na tradicích a názorech společnosti, ale za své činy jsou odpovědní. Rozhodují sami za sebe, obhajují si své názory, odpovídají za svůj život. Manželství považují za sociální prestiž, původ štěstí. Prostřednictvím manželství mohou ukázat, že nežijí jen pro sebe, ale že se dokáží obětovat i pro druhé. Na druhé straně si nechtějí připustit, že by se museli nebo měli měnit. V tomto případě je pro jedince složité obětovat hodnoty individuální autonomie ve prospěch stabilního manželství. Singly (In: Katrňák, 2011) říká, „*že lidé neusilují o to, aby byli spokojeni v manželství, ale o to, aby byli spokojeni s manželstvím.*“

Plaňava (1998) je zastáncem konzervativního názoru na manželství a cituje W. Churchilla: „*Dosud se nepodařilo, navzdory všem nedostatkům, rizikům a krizím, vynalézt a hlavně ověřit nic lepšího a pro zrození i vývoj člověka vhodnějšího, než je soužití v úplné a stabilní rodině, která plní své funkce a poslání.*“ (1998, s. 17) Velmi často spojuje pojem manželství a rodina a mluví o nich jako o celku. Nepopírá změny, které se v těchto institucích odehrávají, ale píše: „*Leckdy mi připadá, že se mění spíše jen kulisy, kdežto hra zůstává stejná, nebo alespoň podobná. A je to hra vskutku o život: o jeho trvání, někdy o pouhé přežití, a také o naplnění života.*“ (1998, s. 18)

Murphy (2006) definuje manželství jako: „*Trvalý svazek mezi mužem a ženou, který partnerům dává vzájemné výhradní, sexuální a ekonomické právo a uděluje společenskou totožnost dětem, které z tohoto svazku vzejdou.*“ (s. 74) Popisuje také výklad manželství z hlediska laiků a profesionálů: „*Manželství vytváří prostředí pro základní dělbu práce mezi pohlavími, omezuje pohlavní styky a zajišťuje rámec pro výchovu dětí.*“ (s. 74) Z jeho slov je patrný pochybný přístup k onomu institutu. Opět musím využít citace: „*...je to ve skutečnosti pouze jedna z mnoha vychytralých pastí, které nám připravila společnost.*“ (2006, str. 73)

Další pohled na dnešní manželství přináší Matějček: „*Dnešní manželství se více, než kdy dříve zakládá na lásce. Dnes už se vyskytuje jen zřídka manželství z rozumu, hospodářské nutnosti nebo jako základ pracovního společenství. V dnešní době se vlastně splnil romantický ideál lidstva, lidé se žení a vdávají z lásky*“ (Matějček, 1994, s. 18) Podobně uvažuje i Smith (2004), který tvrdí, že mnohem důležitější je pro vztah citové uspokojení a sexuální vztahy, nežli vztah založený na stabilitě.

Z uvedeného vyplývá, jak dokazuje Matějček, Smith, Plaňava i teorie individualizace, že manželství se v dnešní společnosti radikálně změnilo od dob minulých. Autoři popisují, že láska je pro jedince velmi důležitá, bohužel ale také

nestálá. Lidé se zaměřují především sami na sebe a nestaví trvanlivost partnerského vztahu na první příčku svých hodnot. I Murphy (2006) ve své knize přistupuje k manželství velmi skepticky. Nepovažuje rodinu za jedinou možnou instituci, která by mohla vést k řádné výchově dětí. Tvrdí, že i z rodin pochází děti nešťastné, o čemž nemůže být pochyb. Avšak řádné plnění funkcí, které rodiny má, o čemž pojednávám v jedné z následujících kapitol, vede ke spokojenosti všech zúčastněných. Tímto tedy naváží na institut rodiny, kde se zaměřím na její vývoj, současnou podobu a již zmiňované funkce rodiny.

2.2 Rodina v kontextu vývoje – od tradičního k postmodernímu pojetí

V první kapitole jsem rodinu vymezila jako instituci, jež by měla vytvářet stálé, citově příznivé, vřelé a přijímající prostředí. Za nejvýznamnější úlohu rodiny se dle Matějčka (1994) považuje potřeba životní jistoty. V této kapitole se nejprve budu zabývat vývojem rodiny, zmíním se o její přeměně od tradiční k postmoderní. Dále plynule naváží na kapitolu současná podoba rodiny, kde budu pojednávat nejen o proměnách dnešní rodiny, ale popíši i čtyři typy rodin, které se v dnešní společnosti objevují nejčastěji. Neopomenu ani základní funkce rodiny, které popíši obecně, ale i v kontextu s cílem práce.

Jako každá jiná instituce i rodina prošla složitým vývojem. V letech minulých se však předpokládalo, že rodina bude vždy stabilizujícím prvkem společnosti. Předpokládalo se, že se ve svých funkcích a základní struktuře nebude lišit od toho, jak vypadala na počátku. (Možný, 2008) Musíme však zmínit, že: „*Už nejstarší etické a morálně normativní spisy poukazují na to, že jakmile lidé přestávají plnit rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu.*“ (Možný, 2008, s. 15) Je tedy otázkou, zdali rodinná instituce přestala plnit své závazky nebo se jen změnila její podoba.

Možný (2008) charakterizuje vývoj rodiny ve třech etapách: tradiční, moderní a postmoderní. Popisuje, že se rodina změnila co do struktury, změnily se její funkce, role. Tradiční rodina byla širší, vícegenerační. V moderní rodině se zachovával typ nukleární rodiny (manželské), tedy otec, matka a jejich děti. V dnešní postmoderní společnosti je struktura rodiny variabilní, individualizovaná. Rodiče nemusí být nutně manželi, ženy se běžně stávají samoživitelkami. Dalším důležitým vývojem a posunem byla legitimizace sexu. Po válce v Československu dochází k baby boomu. Zvyšuje se sňatečnost, zlepšují se podmínky pro mladé rodiny a rodina: „*je vnímána jako hlavní oblast seberealizace*“ (Kraus, et al., 2015, s. 9). V tomto duchu se česká rodina drží déle,

než například západní země. (Kraus, et al., 2015) Za posledních dvacet let se však obraz české rodiny mění. V následující kapitole tyto změny představím.

2.3 Současná podoba rodiny

Jaká je dnešní podoba rodiny? Pro tuto kapitolu je důležité charakterizovat současnou rodinu, ale i typy rodin, které se u nás nejčastěji objevují. Masáková (2011) píše, že existují čtyři typy. První z nich definuje jako rodinu úplnou včetně úředního stvrzení. Tu můžeme považovat jako za tradiční model rodiny, kde žije otec, matka a děti a jejich soužití je stvrzené manželstvím. Dále tu popisuje rodinu partnerskou, která má stejný charakter jako rodina úplná, ale bez formálního stvrzení. V tomto soužití se partneři mohou cítit svobodnější a ne zcela zodpovědní ke svému okolí. Rozvázání takového soužití je pro rodiče jednodušší, problém však nastává, pokud se v takové rodině nachází i děti. S návazností na rozpad rodiny partnerské se objevuje rodina neúplná. Míra rozvodovosti v České republice je velmi vysoká, a tak rodin bez jednoho rodiče přibývá. Posledním typem je tzv. rodina doplněná. Můžeme ji charakterizovat jako rodinu, kde místo původního rodiče přichází nový, náhradní. V tomto případě se rodina málokdy obejde bez problémů. Nový přicházející člen má svá očekávání, zkušenosti, přichází s nadějí, že zaplní místo za původního rodiče, což může vést k řadě komplikací, zejména ze strany dětí, které jsou nuceni nového člena přijmout. (Masáková, 2011) Pro tuto práci je středem mého zájmu rodina neúplná, tedy ta, ve které chybí jeden z rodičů v důsledku rozpadu manželství.

Mendelová (2014) tvrdí, že: „*Základná rodina stráca svoju ritualizovanú podobu.*“ (2014, str. 12) Manželství už není jediným předpokladem pro založení rodiny, ale stále více rodin žije, jak se říká na „hromádce“. Společnost je k této formě soužití velmi tolerantní. (Kraus et al., 2015) Dle Českého statistického úřadu se v roce 1990 narodilo 54% prvorozených dětí do osmi měsíců po sňatku. Za poslední čtyři roky se počet dětí narozených do manželského páru snížil o více než polovinu na 25-26%. Největší změnu přinesl rok 2009, kdy se každé druhé prvorozené dítě narodilo mimo manželství⁴. (Kačerová, 2014)

Pokud se partneři rozhodnou do manželství vstoupit, je to oproti jiným letům v mnohem pozdějším věku. Dle Českého statistického úřadu průměrný věk mužů

⁴Tento fenomén se dle statistiky nejvíce objevuje v Karlovarském kraji. (Kačerová, 2014)

za období 2005 – 2015 vzrostl o 1,6 roku, tedy na 32,4 let. V porovnání s ženami za stejné období vzrostl průměrný věk o 1,7 roku tedy na 29,8 let. Z čehož je dobře vidět, že průměrný věk obou pohlaví při vstupu do manželství neustále stoupá. (ČSÚ, 2015b) S tímto faktem může souviset, jak popisuje Masáková (2011) ve svém článku, že mladí lidé čím dál častěji zůstávají ve svých původních domovech, se svými rodiči. Píše: *„zůstávají svým způsobem závislí na rodičích a spolu s tím se objevuje prvek osobnostní nezralosti mladých lidí.“* (Masáková, 2011, s. 27).

Další charakteristikou současné rodiny je dle Mendelové (2014) nižší porodnost, která může úzce souviset s rozvojem antikoncepce, kdy se ženy mohou svobodně rozhodnout o početí svého dítěte. S plánovaným rodičovstvím mohou volně navázat také na silnou potřebu seberealizace. Dnešní mladí lidé mají spoustu možností. Mohou libovolně cestovat do zahraničí, studovat za podpory státu, jsou emancipovanější, cílevědomější. Stále více žen upřednostňuje kariéru před rodičovstvím.

Masáková (2011) zmiňuje nedostatek času rodičů na své děti. Vzhledem k velké konkurenci na trhu práce, rodiče velkou část svého času tráví v zaměstnání. Nemohou s dětmi sdílet jejich starosti, užívat společně volného času. Navzdory tomu to řeší materiální kompenzací.

Velmi častým jevem v současných rodinách je tzv. přerozdělování rolí. Dochází k tomu, že muži zastupují ženskou část v domácnosti, kdežto žena zajišťuje finanční situaci v rodině, stává se živitelem. Masáková však vysvětluje, že: *„rodiče mohou přitom procházet vnitřním konfliktem mezi poselstvím ze své původní rodiny, kdy byly role jasně vymezené, a hledáním své jiné rodičovské identity.“* (Masáková, 2011, s. 28)

Nemůžeme si nevšimnout, že změn se v současných rodinách objevuje hned několik. Dle mého názoru je největší změnou postoj žen. V minulosti nebylo běžné, aby se ženy vdávaly ve třiceti letech, stavěly kariéru před mateřství, zastupovaly roli otce. Rodina zůstávala vždy na prvním místě a to z dnešního pohledu ve velmi raném věku. Dnes mít dítě před dvacátým rokem je neobvyklé, zvláštní. Mladé ženy studují, realizují se v tom, co je baví. S manželstvím i mateřstvím počítají, ale staví ho na neurčitou dobu. V tomto kontextu považuji za důležité upozornit v následující podkapitole na funkci rodiny.

2.4 Funkce rodiny v současné společnosti se zvláštním zřetelem k následkům neplnění funkcí rodiny v kontextu rozvodu

Nezbytné pro dobré fungování rodiny je řádné plnění jejich funkcí. V této kapitole charakterizují jednotlivé funkce, zmíním se o jejich proměnách v současné společnosti a popíši následky neplnění těchto funkcí v kontextu rozvodu. Mezi nejčastěji uváděné funkce rodiny, můžeme zařadit funkci biologicko-reprodukční, ekonomickou, socializační a emocionální. Kraus (2008) tyto základní funkce ještě utváří a obohacuje o funkci sociálně-ekonomickou, funkci ochrannou (zaopatřovací, pečovatelskou), socializačně výchovnou a funkci rekreační, relaxační a zábavnou.

Funkce biologicko-reprodukční je velmi důležitá jak pro společnost, ale i jedince. Jedinci uspokojuje nejen potřeby biologické a sexuální, ale důležitá je pro něj i potřeba udržení vlastního rodu. Za poslední dobu se počet dětí snižuje. Dítě představuje pro dnešní mladé lidi překážku v jejich kariéře a v jejich potřebě se seberealizovat. Dalo by se také říci, že pro některé rodiny dítě znamená přepych. (Kraus, 2008)

Další nenahraditelnou funkcí v rodině je funkce emocionální. Rodina jako jediná instituce nezastupitelně v dětech vytváří: „*citová zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty, vzájemné důvěry, podpory a pomoci, společné rituály.*“ (Kraus, 2015, s. 44) Protože tuto funkci nelze transformovat na jinou instituci, při jejím neplnění se mohou jedinci, v této souvislosti převážně děti, dostat v budoucnu do velkých obtíží. V důsledku velké zaměstnanosti rodičů, vysoké míře rozvodovosti přibývá rodin, jež tuto funkci nejsou schopni plně, v horším případě vůbec plnit. Následkem toho pak přibývá dětí týraných a citově deprivovaných. (Kraus, 2008) Děti, jež prošly rozvodem svých rodičů, mohou trpět nejrůznějšími psychickými problémy, o nichž pojednávám převážně v kapitole Následky rozvodu na děti.

Jak píše Kraus (2008) rodina je také významnou součástí ekonomického systému. Plní tedy funkci sociálně-ekonomickou. Rodina je nejen spotřebitelem, ale sama je v ekonomickém světě aktivní během výkonu své profese. Tato funkce může být narušena vlivem nezaměstnanosti či neustálým zvyšováním životního standardu. Dle Amata a Keith (1991) řada mladých dospělých, jež pocházejí z rozvedených rodin, vykazují nižší vzdělání a s tím související špatně placenou či neohodnocenou práci. Po rozvodu se řada rodin dostává do finančních obtíží. Zůstávající rodič má omezené možnosti při vykonávání práce a v důsledku toho i nižší příjem. Adolescenti musí dříve opustit studium a shánět se po zaměstnání.

Funkce ochranná (zaopatřovací, pečovatelská): „*spočívá v zajišťování životních potřeb (biologických, hygienických, zdravotních) nejen dětí, ale všech členů rodiny.*“ (Kraus, 2008, s. 82) V minulosti tuto funkci z určité části zabezpečoval stát, dnes už je rodina do péče o své blízké více zapojována. Zdravotní péče je dražší, zejména pak stomatologické ošetření. Řada ozdravoven zaniká, podmínky pro vzetí seniora do domova důchodců jsou těžší. V poslední době se také často můžeme setkat s rodiči, kteří svým dětem zakládají penzijní spoření. Dle mého názoru neplnění této ochranné funkce v důsledku rozvodu velmi úzce souvisí s funkcí ekonomicko-sociální. Rodiče, jež po rozvodu nejsou dobře finančně zajištěni, nejsou mnohdy schopni zaopatřovat své děti do budoucna. Tyto děti poté mohou mít problém s osamostatněním a bezproblémovým vstupem do světa dospělých. (Kraus, 2008)

Předposlední funkcí je socializačně výchovná. Socializačně výchovnou funkci nemusí nutně zajišťovat pouze rodina, ale významně se na ní podílí například škola či vrstevníci. Rodina je však: „*první sociální skupinou, která děti učí přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti.*“ „*...Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života.*“ (Kraus, 2008, s. 82) Mladí dospělí, jež prošli rozvodem svých rodičů, mohou dle Amata a Keith (1991) mít v problémy s navazováním sociálních vztahů, v důsledku nedostatečného kontaktu s oběma rodiči. Může to mít za následek i nedostatečné učení se sociálním rolím, neschopnost řešit spory prostřednictvím kompromisů, které přispívají k úspěšnému bytí v dospělém světě, ale později i v manželství. Dnes se lidé v průměru dožívají vyššího věku, a tak není výjimkou, že pospolu žijí tři generace. Je tedy obrovskou výhodou, že mladší generace může obohacovat a socializovat své prarodiče, učit je moderním technologiím a naopak. Starší generace může předávat své hodnoty a zkušenosti. (Kraus, 2008)

V poslední řadě plní rodina funkci rekreační, relaxační a zábavnou. Tato funkce je populární zejména u dětí. Můžeme sem zařadit to, jakým způsobem tráví rodina svůj volný čas, jakým aktivitám se věnuje apod. (Kraus, 2008) V období po rozvodu rodiče často nemají čas ani pomyšlení na zábavu. Vše se točí okolo rozvodu a rodičů samotných, proto se velmi často tato funkce dostává do pozadí.

3 Rozpad rodiny – rozvod jako sanační opatření a prevence konfliktů mezi manželi versus rozvod jako zdroj distresu a frustrace

Rozvod může být považován dle Matějčka a Dytrycha za: „*základní, společenské sanační opatření*“ (2002, s. 39), které by mělo předejít konfliktům mezi manželi a ukončit tak trápení celé rodině. Ne vždy rozvod naplňuje toto obecné očekávání a často dochází k dalším konfliktům, stresovým situacím a frustracím i v době po rozvodu. (2002) V první kapitole jsem pro potřeby této práce rozvod definovala dle Matějčka a Dytrycha (2002) jako období: „...*naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb. Je to období, jehož důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život.*“ (2002, s. 39)

V souvislosti s rozvodem se nejprve zmíním o nejčastějších příčinách rozvodu z pohledu různých autorů. Dále se budu zabývat aktuálními statistickými údaji a právní úpravou rozvodu, kde z tohoto pohledu popíši druhy rozvodu. Další kapitolou bude porozvodová péče, kde se podrobněji zaměřím na výhody a nevýhody konkrétního typu péče, která je předmětem mého výzkumu. Poslední a velmi důležitou kapitolou jsou následky rozvodu. Zde nejprve popíši krátkodobé reakce dětí na rozvod, které rozdělím dle věku a pohlaví. Podstatnou část budou také tvořit dlouhodobé následky, pro které budu čerpat ze zahraničních výzkumů. Tuto část považuji za stěžejní ve vztahu k cíli a výzkumnému záměru práce.

3.1 Obligátní versus reálné a často nepojmenované příčiny rozvodu

O příčinách rozvodu se můžeme dozvědět z oficiálních statistik, ale jak píše Matoušek: „*jsou zdrojem pověr*“ (1997, s. 118) Je známo, že před soudem manželé uvádějí obecnou formulaci, že příčinou je odlišnost povah, názorů a zájmů, nesoulad představ o budoucím životě apod. Málokteré manželství tedy uvede skutečnou příčinu rozvratu. O příčinách se v této práci však bavit můžeme, jelikož ve spoustě odborných publikací jsou pojmenovány. I Matoušek společně s Uhlíkovou (2005) popisuje příčiny rozvodu a řadí mezi ně krize, které pramení z běžného chodu rodinného soužití. Nevěru či charakteristické rysy partnera, které se objevily po určité době manželství. Tzn. manžel workoholik, alkoholik, gambler, násilník apod. Matoušek a Uhlíková (2005) dále uvádějí za příčinu rozvodu tzv. vyčerpání vztahu. Tím je myšleno, že manželství trvající dvě

desítky let a více přestalo mít smysl, poté co jejich děti opustily společnou domácnost. Stejně tak o této příčině uvažuje i Možný (2008).

Dalším autorem zabývající se příčinami rozvodu je právě Možný. Možný (2008) udává hned několik prediktorů rozvodu. Řadí sem socioekonomický status, kde píše o stabilitě manželství dle vzdělání obou partnerů a jejich souvislosti s finančním zajištěním. Píše: „*Ta manželství, v nichž má žena vyšší vzdělání než muž, se rozvádějí častěji. S rostoucím rozdílem ve vzdělání partnerů pravděpodobnost rozvodu roste, nejvyšší míru rozvodovosti nacházíme v manželstvích žen vysokoškolaček a mužů se základním vzděláním. Manželství, ve kterých má muž vyšší vzdělání nežli jeho žena, patří naopak mezi nejstabilnější.*“ (2008, s. 223) Dalším prediktorem je věk vstupu do manželství. Možný (2008) píše, že manželství uzavřená před dosažením 19 let nejčastěji končí rozvodem. Mladí jedinci jsou: „*mentálně a osobnostně nezralí a mají v manželství nepřiměřená očekávání.*“ (2008, s. 224) Dále také podotýká, že pravděpodobnost rozvodu se netýká jen mladých snoubenců, ale i jedinců starších 30 let. Zde možnost rozpadu také stoupá. Vysvětluje to tím, že jedinci už žijí podle svých představ a je pro ně těžké se vzdát vlastní svobody kvůli manželství.

Novák (2000) ve své knize již téměř konkrétně vypisuje příčiny rozvodu. Například: rozdílné názory na trávení volného času, na výchovu dětí či na práva a povinnosti v domácnosti. Nedostatek společných zájmů a tolerance, mimomanželský vztah partnera, nespokojenost v intimním soužití nebo nemožnost partnera mít děti apod. (Novák, 2000)

Dalším autorem, který nahlíží na důvody vedoucí k rozpadu rodinného soužití, je Smith (2004). Nově oproti ostatním autorům sem řadí vliv společnosti. Respektive změna společenského postavení ženy, o čemž jsem již pojednávala v kapitole současná podoba rodiny. Smith (2004) píše: „*V mnoha manželstvích a vztazích dnes lidé očekávají rovnoprávnější postavení, kdy oba partneři pracují a starají se o děti, i když ne vždy na stejném základě. Uchování stability vztahu již není hlavní starostí.*“ (2004, s. 16) Dalším prediktorem mohou být vlivy z dětství, na což jsem upozorňovala již v úvodu. Možný (2008) říká že: „*Děti z rozvedených manželství mají o něco zvýšenou pravděpodobnost vlastního rozvodu, je to ale silně ovlivněno i věkem, kdy se rodiče rozvedli, a také pohlavím.*“ (s. 226)

3.2 Stručný exkurz do statistických údajů a právní úpravy rozvodu

Dle Českého statistického úřadu byla v roce 2015 nejnižší rozvodovost od roku 2000. Důvodem klesající rozvodovosti bohužel není nástup stabilnějších manželství, ale stále se snižující počet sňatků, o čemž jsem více pojednávala v kapitole současná podoba rodiny. (ČSÚ – 2015a) Občanský zákoník 89/2012 Sb. může rozvést pouze takové manželství, které: *„je hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení.“* (§755 odst. 1 OZ). Rozvrat vztahů mezi manžely dle práva nastává převážně tehdy, jestliže se manželé neřídí uvedenými pravidly dle §687 Občanského zákoníku. Patří k nim: *„povinnost žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti.“* (§687 odst. 2 OZ)

V případě, že oba manželé souhlasně prohlásí, že jejich manželství je: *„hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno“* a *„nelze očekávat jeho obnovení“* (§755 odst. 1 OZ) může být rozvedeno v poměrně rychlém procesu. Soud může manželství rozvést pouze na návrh, tím myšleno žalobou jednoho z manželů. Rozvod bývá převážně iniciován ženou. Dle ČSÚ bylo na návrh ženy rozvedeno 44,5% manželství za rok 2015. Druhá část manželství byla rozvedena na společný návrh a pouze 24,2% na návrh muže. (ČSÚ – 2015a) Matoušek (1997) tento fakt vysvětluje takto: *„Ženy jsou rodinným soužitím stresovány více než muži, jsou v rodině více emočně angažovány než muži, proto reagují na konflikty častěji rozvodovým návrhem.“* (s. 118)

Vzhledem k cíli práce je potřeba uvést úpravu poměrů nezletilých dětí v souvislosti s rozvodem. V případě, že manželé mají nezletilé děti, probíhají vždy dvě soudní řízení. Jednak vlastní rozvodové řízení a jednak řízení o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu. Pokud manželé mají nezletilé dítě či děti soud vždy přihlíží k zájmu těchto dětí. Soud manželství nerozvede, pokud by to bylo v rozporu s jejich zájmy, o čemž budu více pojednávat v následující podkapitole. (Kavalír, 2016)

3.3 Druhy rozvodu – od smluveného po ztížený sporný rozvod

Rozlišujeme tři základní typy rozvodů:

1. Tzv. „smluvený rozvod“ nebo „rozvod dohodou“ dle §755 – v tomto případě soud považuje manželství za hluboce a trvale rozvrácené. Dále nezjišťuje příčinu rozvratu manželství, pokud jsou splněné určité podmínky dle §757 odst. 1.:

- Návrh na rozvod je podán až po uplynutí prvního roku manželství.

- Manželé více jak šest měsíců nežijí smysluplným manželským životem.
 - Manžel, který nepodal žalobu na rozvod manželství, se k rozvodu připojí nebo jde přímo o společný návrh, jak bylo ustanoveno v Novém občanském zákoníku.
 - Mají-li manželé nezletilé děti, předloží pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.
 - Manželé doloží písemnou smlouvu o vypořádání vzájemných majetkových vztahů
2. „Běžný“ rozvod dle §755 odst. 1 – soud v tomto případě musí zjistit, zdali je manželství natolik rozvrácené, že nelze očekávat jeho obnovení, což samozřejmě sebou přináší spoustu nepříjemností. Soud manželství nerozvede, pokud není zřejmý důvod k rozpadu takového manželství.
3. „Ztížený sporný rozvod“ dle §755 odst. 2 – soud v tomto případě manželství nerozvede, i přesto že manželství je zcela rozvráceno. Mezi tyto důvody řadíme:
- mimořádný zájem na ochraně nezletilého dítěte, tzn. invalidita dítěte či jiné fyzické nebo psychické postižení atd.
 - pokud by nesouhlasícímu manželovi byla „rozvodem způsobena zvlášť závažná újma“ (§755, odst. 2, písm. b)
 - nebo není rozhodnuto o poměrech nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu.

Z uvedeného vyplývá, že nejrychlejším a nejšetrnějším způsobem vzhledem k dětem je tzv. smluvený rozvod. Pokud se manželé dokáží i přes rozpory v manželství dohodnout v otázce jeho ukončení, jsou na dobré cestě ke zvládnutí dalších problémů spojených s dobou po rozvodu. Doba po rozvodu přináší řadu těžkostí, se kterými se všichni členové rodiny musí vyrovnat. Jednou z nich je rozdělení péče o nezletilé děti, což bude předmětem následující kapitoly.

3.4 Možnosti porozvodové péče

Možností porozvodové péče je hned několik. Dle Špaňhelové (2010) se dítě po rozvodu může dostat do péče matky, k otci dochází, do péče otce, k matce dochází, do péče jiné příbuzné osoby, do společné péče nebo do střídavé péče. Jelikož předmětem

výzkumu jsou mladí dospělí, jež se po rozvodu svých rodičů dostali do péče matky, budou se zabývat podrobněji právě tímto typem porozvodové péče.

V České republice se po rozvodu nejvíce dětí dostává do péče matky, alespoň takto mluví statistiky z roku 2008 dle Špaňhelové (2010), statistiky z roku 2002 dle Matějčka a Dytrycha (2002) a stejně tak o tom hovoří i Bakalář. (2006) Bohužel novější statistiky z této oblasti nejsou dohledatelné, a dokonce dle některých zdrojů vůbec neexistují.

Špaňhelová (2010) vypisuje řadu výhod i nevýhod pro dítě v případě, že se dostane do péče matky po rozvodu. V první řadě má dítě stabilní prostředí, nemusí se každý týden stěhovat do jiného domova a má dané své pevné a bezpečné místo. Je víceméně ovlivňováno jednou rodičovskou rolí a žije pod výchovou jednoho z rodičů, což přináší své výhody i nevýhody. Jeden z rodičů v tomto případě matka má své výsadní postavení ve výchově a není v moci otce, do toho významně zasahovat, tudíž často nemusí docházet ke konfliktům. Na druhé straně tu chybí mužská role neboli otcovský pohled na svět. Dítě už nezná chování otce v jeho běžných životních situacích, užívá si s ním hezké víkendové chvíle. Povinnosti, které během týdne přicházejí, se přenášejí na matku. Dítě poté může hodnotit chování své matky jako stresové. (Špaňhelová, 2010)

Další nevýhodou, kterou může tento typ péče přinášet je syndrom zavrženého rodiče. Se syndromem zavrženého rodiče jako první přichází Richard A. Gardner. SZR popisuje Bakalář (2006) jako boj, ve kterém hraje roli zavrhujeící nebo také programující rodič. Dále zavržený či zavrhováný rodič a podstatnou složkou je odcizené dítě. Bakalář (2006, s. 42) píše: „*Nebojuje se o peníze či dům, ale o duši dítěte – bojuje se ovšem zuřivě a nečestně.*“ V SZR jde převážně o to, že tzv. programující rodič, dále jen matka manipuluje se svým dítětem a podněcuje ho k nenávisti k zavrhovanému rodiči, dále jen otec. Toto chování si neuvědomuje a svému zkreslenému pohledu na situaci věří. Jaké techniky programující rodič využívá? Neustále vytýká negativní vlastnosti otce, pozitivní vlastnosti již opomíjí. Snaží se zabránit styku dítěte s otcem, dítě je často před návštěvou nemocné, v případě že druhý rodič vyzvedne dítě později, už nemá nárok si dítě vzít. Dárky, které dostává, jsou zabavovány. Matka často nechce sdílet informace o školních výsledcích dítěte, v případě školních akcí je dítě nuceno vybrat, kterého rodiče chce mít sebou atd. Pokud zavrhováný rodič tento boj vzdá, matce se jenom její teorie o otcí potvrdí. Následkem toho je, že dítě zcela ztratí druhý rodičovský vzor. Přehnaně kritizuje zavrhovaného rodiče, nevidí žádné dobré vlastnosti. Programující rodič je v jeho očích bezchybný, jeho vlastnosti nekriticky přijímá. (Bakalář, 2006)

Bakalář popisuje: „*Dítěti se deformuje psychosociální vývoj: přebírá konfrontační chování rodiče, je narušen vztah dítěte k autoritám a snížená schopnost sociální diferenciacce.*“ (2006, s. 49)

V předchozím odstavci jsem se zaměřila na SZR. Ten může nastat i v případě, že se dítě po rozvodu dostane do výchovy otce, což jak jsem již uvedla, je jeden z dalších typů porozvodové péče. Zde je opět velkou výhodou jednotná výchova a stabilní prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Dále dle Špaňhelové (2010) může dítě dobře vnímat postavení mužské role v domácnosti. Na druhé straně dítě postrádá nezastupitelnou roli matky, především potřebu citového přijetí, kterou otec není mnohdy schopný zastat.

Může nastat situace, kdy po rozvodu ani jeden z rodičů nechce své dítě do péče, ať už je to z důvodu pracovní vytíženosti nebo z jiných zvláštních příčin. V takovém případě, kdy: „*...ani u jednoho z rodičů nejsou vytvořeny potřebné předpoklady pro výchovu dítěte.*“ (Šmolka, 2008, s. 139), přecházejí práva a povinnosti na jiné rodinné příslušníky, pokud se svěřením dítěte do péče souhlasí. Nejčastěji se děti svěřují prarodičům či tetám nebo strýcům. Obdobně k tomu dochází v případě smrti obou rodičů nebo ze závažných zdravotních důvodů. (Šmolka, 2008)

Dalším typem porozvodové péče je péče střídavá. V praxi to znamená, že dítě střídavě žije např. jeden týden u matky a druhý u otce. Intervaly se mění dle dohody rodičů, která ovšem musí být schválena soudem. Dle Špaňhelové (2010) má střídavá péče řadu výhod i nevýhod. Mezi klady střídavé péče můžeme zařadit vnímání obou typů rodičovských rolí a jejich pravidelný kontakt. Mezi nevýhody zařazuje nestabilitnost prostředí, malou flexibilitnost dítěte, neschopnost dohody a vzájemné komunikace mezi rodiči.

Posledním a dle mého názoru nejvhodnějším typem porozvodové péče je institut společné výchovy. Jak píše Šmolka: „*Svěření dítěte do společné výchovy obou rodičů v praxi znamená, že není konkrétně rozhodnuto o svěřením dítěte do výchovy jednoho z rodičů. Takové rozhodnutí bude spíše výjimečné a bude především vycházet z dohody rodičů.*“ (2008, s. 139) Vše tedy záleží na toleranci, ohleduplnosti, zodpovědnosti a schopnosti rodičů domluvit se.

Z uvedeného vyplývá, že ať už se rodiče rozhodnou pro jakýkoliv typ péče, neměly by tím trpět v žádném případě děti. Rodiče by se v zájmu svého potomka měli být schopni domluvit tak, aby svému dítěti situaci co nejvíce ulehčili. Co se týče soudů, je těžké čelit rodičům, kteří si dopad svého jednání neuvědomují nebo situaci nezvládají.

Celé to poté zanechává velmi neblahý vliv na jejich děti, o čemž budu pojednávat v následující kapitole.

3.5 Následky rozvodu – od aktuálních prožitků k dlouhodobým změnám a následkům

Velmi podstatnou kapitolou této práce jsou následky, které na dětech může rozvod zanechat. Budu se zabývat krátkodobými reakcemi, tedy popíši emoce, které se projevují během rozvodu, ale i bezprostředně po něm. Zmíním se o chování dětí dle pohlaví a věkového období, kde se konkrétně zaměřím na starší školní věk, jelikož právě tato věková skupina je předmětem výzkumu. Neopomenu na dlouhodobé následky rozvodu, které budu čerpat převážně ze zahraničních článků.

Rozvod přináší ztrátu všem jeho účastníkům. Dospělí ztrácí svého dosavadního partnera. Děti přicházejí o každodenní kontakt s jedním z rodičů, v České republice nejčastěji s otcem. Některé rodiny ztrácí své původní bydliště a téměř vždy je rozvod doprovázen ekonomickou ztrátou. Zůstávající rodič nejčastěji matka je plně zaneprázdňena starostmi o chod domácnosti, na který po rozvodu zůstala sama, což může negativně ovlivnit vztah s dětmi. (Matoušek, 1997) Tato práce je zaměřena na mladé dospělé, jež si v dětství prošli rozvodem svých rodičů, proto je důležité zmínit některé reakce, které je doprovázejí během rozvodu. Mezi nejčastější řadíme hněv a smutek. (Teyber, 2007) Musíme konstatovat, že: *„dítě je poškozováno nejrůznějšími formami rozpadu rodiny, rozchodem rodičů, jejich rozvodem, a to bez ohledu na věk, ve kterém se nachází. Pokládáme za hrubou nepravdu, že jsou období ve vývoji dítěte, ve kterých nemá rozvod rodičů na dítě vliv.“* (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995) Důležité je také rozdělit vnímání rozvodu podle pohlaví.

Již jsem zmiňovala, že nejčastějšími reakcemi na rozvod jsou hněv a smutek. Jsou také typické pro předškolní věk. Objevuje se zde častější plačtivost, podrážděnost a vzteklost. V tomto období může dojít i k regresi. Dítě se začne chovat jako mladší, ocucává si prsty, vyžaduje pomoc při jídle, chce dudlík. Dítě se v této době cítí nejisté. Může docházet k pomočování, nočním děsům, obává se odloučení od rodičů. (Teyber, 2007)

V mladším školním věku dítě doprovází smutek, ale i nezvladatelné výbuchy agrese. (Novák, Průchová, 2007) Dle Matějčka a Dytrycha (2002) může docházet ke zhoršenému prospěchu. Vysvětlují to takto: *„Je to dáno tím, že v důsledku trvalého*

stresu se objevuje v dítěti stále více napětí a úzkosti. To vede ke zhoršení koncentrace, a to opět ke špatnému školnímu výkonu.“ (2002, s. 43)

Reakce a emoce spojené se starším školním věkem proberu podrobněji, jelikož právě toto období je předmětem mého výzkumu. V tomto věkovém období je nejčastější reakcí na rozvod hněv a vztek. Velmi často se děti zlobí na toho rodiče, který dal podnět k rozvodu. (Teyber, 2007) S tím může velmi úzce souviset syndrom zavrženého rodiče, který jsem popisovala výše v kapitole porozvodová péče. Novák a Průchová (2007) popisuje, že děti mohou často využívat a vydírat své rodiče, jelikož znají „*svoji hodnotu na rozvodovém trhu.*“ (2005, s. 54) Přesněji řečeno vědí, že pro jejich náklonnost rodiče udělají cokoli. Děti mohou mít také problémy s chováním. Cítí se bezmocné, touží po úplné rodině. Prožívají smutek, strach, obavu o rodiče, cítí se osamělé. V některých případech se děti snaží o zabezpečení citových potřeb rodičů, řeší finanční situaci a snaží se být dospělými. Tím přicházejí o vlastní dětství. (Teyber, 2007) Tímto problémem se také zabývá Pessa, který tuto situaci označuje jako mezera v roli, což je podrobněji popsáno v kapitole o deficitech v průběhu naplňování základních vývojových potřeb.

V období dospívání se jedinci vyrovnávají s rozvodem obecně lépe. Jedná se již o samostatné jedince, kteří od svých rodičů nevyžadují zdaleka tolik péče, jako děti mladší. Typickými reakcemi v době rozvodu je strach z budoucnosti. Teyber (2007) píše: „*Zejména se často obávají, že selhání rodičů ovlivní jejich schopnost mít dobré manželství nebo úspěšně zvládnout studium na vysoké škole.*“ (s. 15) Velmi často stejně jako u staršího školního věku dochází k urychlení vývoje, jelikož se dospívající snaží zapojit do chodu domácnosti a pomoci svým rodičům případně sourozencům v době krize. (Teyber, 2007)

Důležité je rozdělit reakce dětí v závislosti na pohlaví. Teyber (2007) i Smith (2004) tvrdí, že chlapci trpí rozvodem více než dívky. Je to dáno především tím, že více jak 85% dětí skončí v péči matky. Tudíž chlapci, jež se dostanou do péče matky, ztrácí kontakt s otcem, tedy i mužský vzor, který je pro jeho vývoj velmi důležitý. Mají více problémů s chováním, školními výsledky i se vztahem s vrstevníky.

Změna ovšem nastává v období dospívání. Matka s dcerou mají mnohem více konfliktů, což je spojené i s nástupem puberty. Chlapci se v tomto období také lépe vyrovnávají s příchodem nového partnera než dívky, které s tím často mívají problémy. (Teyber, 2007) Tudíž nelze zevšeobecnit, že chlapci v každém věkovém období trpí více než dívky. Matějček a Dytrych (1994) popisují, že chlapci se často projevují agresivním chováním,

„které je přirozeným výsledkem dlouhodobé frustrace.“ (1994, s. 136) Naopak dívky jsou více staženy do sebe.

Rozvod v každém případě doprovází reakce dětí, které jsou typické pro danou zátěž, ať už se rodiče zachovají jakkoliv. Záleží však na rodičích, jakou intenzitu reakce budou mít. Pokud rozvod zvládnou dobře, to znamená, zachovají si vědomí rodičovství, budou správně reagovat na chování a emoce svých dětí. Neopomenou se svými dětmi komunikovat a rozebírat složité otázky, které děti v době rozvodu kladou, začnou tyto reakce ubývat zpravidla po prvním roce. V takových případech děti nebudou trpět ani dlouhodobými následky, které popíši v následující kapitole.

3.6 Dlouhodobé následky

V první kapitole této práce jsem se zmiňovala, že české literatury na téma dlouhodobých následků není mnoho. Respektive jediným píšícím autorem na toto téma je Josef Pavlát. Vhodně sepisuje seznamy článků, které se v zahraniční literatuře objevují, takže nabízí podrobný přehled literatury, ze které je možno čerpat.

Nejčastěji zmiňovanými zahraničními autory jsou Paul R. Amato a Bruce Keith. Využila jsem tedy jejich výzkum z roku 1991. Data byla sebrána od 81.000 jednotlivců ve 37 studiích. Tyto studie byly zaměřeny např. na socioekonomické výsledky (nejvyšší dosažené vzdělání, příjem rodičů apod.), psychickou pohodu, kvalitu manželství atd. Většina studií ve všech těchto kategoriích zjistila, že jedinci z rozvedených rodin mají horší výsledky, než jedinci pocházející z rodin, kde rodiče žijí stále spolu. (Amato, Keith, 1991)

Amato (1991) popisuje, proč vlastně očekáváme, že rozvod by na nás mohl zanechat dlouhodobé následky na kvalitě našeho života. Existují na to tři teoretické odpovědi. První z nich je ekonomická deprivace, dále narušení rodinné struktury a stres. Rozvod povětšinou vede k dramatickému poklesu životní úrovně matky, což často souvisí s problémem finančně zajistit vzdělání svých dětí. Adolescenti jsou pak nuceni opustit školu dříve, než plánovali a musí nastoupit do zaměstnání. Nízké vzdělání je pak spojené se špatně placenou a neohodnocenou prací či dokonce nezaměstnaností. Všechny tyto důsledky mohou vést nejen k psychickým, ale i manželským obtížím. Je také velmi dobře známo, již jsem se zmiňovala v kapitole porozvodová péče, že rozvod je spojen s méně častým vídáním se s otcem. Matka, která je pak plně zaměstnána, aby zvládla zabezpečit rodinu, nemá na děti čas, tudíž potomci ztrácejí dohled a rodičovské vzory, od kterých se mají učit novým sociálním rolím. (Amato, Keith, 1991) Dále dodává, že jedinci z neúplných rodin mají větší sklony k rozvodu a mají menší

náklonnost k rodičům, speciálně k otcům, se kterými často neudrží blízký vztah. (Amato, 1999)

Další zajímavý výzkum přináší Judith S. Wallerstein (2000), která nejprve započala studii se 137 dětmi z rozvedených rodin, které znovu vyzpovídala po 18 měsících, dále pak pěti a deseti letech po rozchodu jejich rodičů. Zde nezjistila nic, co by mohla přinést do svých studií. Až po jisté době své rozhodnutí přehodnotila a ve své studii nadále pokračovala. Využila 93 výpovědí, které poté porovnála s dalšími 44 dospělými, jež byli podobného věku, ale nepocházeli z rozvedené rodiny. (Wallerstein, 2000)

Výsledkem této studie je, že dospělí z rozvedených rodin vykazují vysoký stupeň soběstačnosti, co se týče kariéry. Na druhé straně mají sklon k pomalejšímu, zdlouhavějšímu a bolestivějšímu vytváření závazků. Dokazuje to také to, že 40% ze zkoumaného vzorku se nikdy nevdalo či neoženilo v porovnání s 16% s dětmi z úplných rodin. (Wallerstein, 2000) V závěru Wallerstein (2000) podotýká, že děti z rozvedených rodin nikdy nezískaly to, co si jiné odvodily z rodinného soužití. Nenašly se roli manželky či manžela, nepoznaly, jak tyto dvě osoby spolupracují, hádají se, usmiřují. Všeobecně nezažily, jaké to je žít jako pár.

Je důležité poznamenat, jak na závěr svého článku Amato (1999) podotýká, že na jedné straně rozvod nemá vliv na většinu dětí, žít neproduktivní a nešťastný život jako dospělí. Na druhé straně rozvod není triviální událost a mnoho dětí se této události nepřizpůsobí bez negativních životních následků. (Amato, 1999) Amato (1999) zdůrazňuje, že dopad rozvodu na každého jedince je velmi individuální, tudíž ne každý člověk pocházející z rozvedené rodiny musí nutně trpět dlouhodobými následky.

Pro představu čtenáře o tom, jakých následků rozvod může dosáhnout, zmíním níže téma potřeb, respektive jejich naplňování v kontextu s rozpadem rodinného soužití.

4 Saturace potřeb jako důležitý atribut rozvoje osobnosti

V první kapitole jsem definici potřeby charakterizovala dle Nakonečného takto: „*něco potřebovat znamená mít nedostatek něčeho, resp. udržovat takový stav věci, který je nezbytný k udržování bezporuchového fyzického či sociálního fungování.*“ (1997, s. 27) Šamánková a kol. (2011) uvažuje o potřebách podobně: „*Lidská potřeba je stav charakterizovaný dynamickou silou, která vzniká z pocitu nedostatku nebo přebytku, touhou něčeho dosáhnout v oblasti biologické, psychologické, sociální nebo duchovní.*“ (s. 12) Popisuje: „*Potřeby jsou nutné, užitečné, velmi úzce souvisí se zachováním a s kvalitou našeho života.*“ (s. 12) U každého jedince je množství naplněných potřeb velmi individuální. Závisí to na sociokulturním prostředí, ze kterého pochází. Dále věku, inteligenci, zdravotním stavu a zkušeností, kterých nabyl. (Šamánková, 2011)

Říčan (2013) popisuje potřebu jako motiv. Tedy: „*Motiv je jakýkoliv vnitřní činitel, který člověka nebo jiný orgán vede k aktivitě.*“ (2013, s. 177) Rozděluje motivy = potřeby na primární a sekundární. Stejně jako Vágnerová (2007b) se odkazuje především na Maslowovu hierarchii potřeb, kde podle této teorie: „*musíme nejprve uspokojit základní fyziologické potřeby a teprve pak jsme otevřeni dalším.*“ (2007b, s. 62) Tedy nejprve jsou na řadě primární motivy a od nich procesem učení vznikají motivy sekundární. (Říčan, 2013) I toto tvrzení někteří autoři popírají. Například Allport, který přichází s principem funkční autonomie, tvrdí, že některé sekundární potřeby vznikají nezávisle na potřebách primárních. (Říčan, 2013)

Šamánková (2011) dělí jednotlivé potřeby podrobněji podle obecných kritérií. Např. podle podstaty člověka na biologické, psychické, estetické, sociální, duchovní a další. Dále podle počtu osob, kterých se týkají (individuální, kolektivní), podle obsahu (materiální, nemateriální), ekonomického pohledu (ekonomické, neekonomické), naléhavosti (nezbytné, zbytné), četnosti výskytu (trvalé, občasné, výjimečné) nebo podle času (současné, budoucí).

Kratochvíl (1997) popisuje jednotlivé přístupy k potřebám, dle starších a na poli psychologie významnějších autorů, z hlediska důležitosti v životě člověka. Například Alfred Adler (In: Kratochvíl, 1997), představitel individuální psychologie, který se velmi zaměřuje na interakci mezi prostředím a jedincem, považuje za nejdůležitější lidskou potřebu sebeuplatnění či jinak nazývanou potřebu seberealizace. Dále je dle jeho názoru velmi důležitá potřeba sounáležitosti. Sullivan (In: Kratochvíl, 1997) podobně jako Horneyová (In: Kratochvíl, 1997) popisuje, že základní lidskou potřebou, je potřeba

uspokojení a bezpečí. Píše: „*První je spíše biologická, je zaměřena na redukci intenzity fyziologických potřeb (hladu, sexu aj.), druhá je spjata s interpersonálními vztahy a směřuje k vyhnutí se nejistotě a úzkosti.*“ (Kratochvíl, 1997, s. 44) Po Freudovi, který za hlavní lidskou potřebu označil touhu po slasti, Adler poté touhu po moci, Frankl (In: Kratochvíl, 1997) přichází s touhou po smyslu. Viktor Frankl, představitel psychotherapeutického směru Logoterapie považuje za hlavní potřebu hledání smyslu života. Pokud člověk pochybuje o smyslu svého života, tedy není tato potřeba naplněna, vzniká existenciální frustrace. (Kratochvíl, 1997) O deficitech v naplňování základních vývojových potřeb bude ještě pojednávat.

Za důležité považuji zmínit, jaká potřeba je nejdůležitější dle Alberta Pessa a Diane Boyden-Pessa: „*Zásadní a životně důležitou potřebou a cílem je „dospět“ ve zralého a šťastného člověka.*“ (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009, str. 60) Protože výzkum orientuji na naplňování základních vývojových potřeb dle konceptu PBSP v kontextu s rozvodem, považuji za důležité se stručně zmínit o PBSP terapii, jejím teoretickém rámci a především popsat základní vývojové potřeby a vznik deficitů jako důsledku jejich nedostatečné saturace.

4.1 Pessa Boyden psychomotorická terapie jako nástroj korektivně emoční zkušenosti

V této části práce se zaměřím na popis poměrně nové psychotherapeutické metody Pessa Boyden. V první kapitole se budu pouze v krátkosti zabývat obecným popisem PBSP terapie. Dále popíši základní teoretický rámec PBSP a pojmy, se kterými tato metoda pracuje. Vzhledem k cíli této práce neopomenu na pět základních vývojových potřeb, kde nejdříve popíši průběh jejich naplňování a poté se podrobněji zaměřím na jednotlivé z nich. Neopomenu také jejich naplňování v souvislosti s rozvodem. V poslední kapitole budu pojednávat o deficitech plynoucích z nenaplněných potřeb. Zmíním se o mezerách v rolích, následcích traumatu a problémech se separací.

4.2 Stručný exkurz do historie PBSP

PBSP – v celém znění Pessa Boyden Systém Psychomotor) je zcela novou metodou, která vznikla ve Spojených státech na počátku 60. let 20. století díky manželům Alberta Pessa a Diane Boyden-Pessa. Tato metoda je určena: „*k sebepoznávání, vyrovnání se s osobní historií a nacházení hlubšího smyslu a radosti v životě.*“ (Siřínek, PBSP, n. d) Autoři PBSP terapie jsou bývalí profesionální tanečníci a lektori tance, kteří

na jeho základě vyvinuli zcela novou psychoterapeutickou metodu. Zjednodušeně můžeme říci, že se jedná o terapii založenou na těle. (Perquin, Capita Selecta, n. d)

Nejprve Albert a Diane Pessa dávali možnost svým studentům prostřednictvím pohybu projevit své emoce s cílem uvolnit jejich napětí. Zde zjistili, že člověk na své chování očekává odpovídající reakci. V případě, že jedinec nedostane adekvátní reakci, bude se cítit nespokojený, neúplný a nenaplněný. Diane následně také zjistila, že díky pohybu a zvukové improvizaci je možné znovu prožívat své již zapomenuté a nepříjemné zážitky z minulosti. Tuto metodu zkoušeli i nadále s výsledkem, že již rané zkušenosti z dětství mají vliv na chování jedince v budoucnosti a díky tomu také přišli na způsob, jak tyto negativní zážitky mohou vyvstat na povrch. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

V dnešní době se PBSP řadí mezi celosvětově uznávané psychoterapeutické metody. Do České republiky se dostává v 90. letech.⁵

4.3 Teoretický rámec PBSP

V psychologii se organizuje řada psychoterapeutických směrů. Pro pochopení podstaty každého takového směru, je důležité znát, jak pojímá osobnost v kontextu s okolím, kde se jedinec vyvíjí a realizuje. Velmi se liší i názory na jednotlivé psychologické pojmy, jako je chování, sociální interakce, „já“ a další. U PBSP je zajímavé, že teorie a definice nejsou prostředkem, nástrojem ani předmětem jejich činnosti. Získané poznatky mají z přímé i nepřímé práce s jejich klienty. PBSP tedy není filozofickým směrem, ale zakládá si především na praxi.

Jak Pessa pohlíží na osobnost? Co je hlavním účelem života? Kdo je v našem světě nejdůležitější? Pessa popisuje, že každý má v sobě uložený tzv. implicitní program, který rozhoduje o tom, co se bude během našeho života odehrávat. Zdůrazňuje, že bez našich významných druhých bychom se s tímto programem jen těžko učili zacházet. Proto v našem životě existují rodiče či jiné nám blízké osoby, jejichž hlavním úkolem je „naučit“ nás žít. Pessa píše: „*Jsou interaktivními nositeli raných zkušeností formující rozvoj genetického vkladu dítěte.*“ (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009, str. 37)

V PBSP se považuje za hlavní účel života žít a předat život dalšímu, ale také být šťastným. Pessa mluví o dvou možnostech štěstí a neštěstí. Opět tu jsou rodiče, kteří rozhodují, na jakém z pólů bude dítě žít. Jedná se především o správné a včasné naplnění

⁵ Více informací na www.pbsp.cz

potřeb, ale také na počtu prožitých negativních zkušeností z dětství. Dále popsal dvě základní energie, které jsou motivující silou naší osobnosti. Vychází převážně z Freuda, který je definoval jako Eros a Thanatos. Pessa je jen dále rozvíjí a pojmenovává jako moc tvořit (primárně sexualita), která slouží pro přežití rodiny, společenství či jednotlivce a moc ničit (primárně agresivita). Tyto dvě základní energie je nutné limitovat. V případě, že tyto energie byly v dětství nesprávně regulovány, mohou vést k výbušnosti, agresi nebo patologickým jevům. Pessa také definuje tři základní spojení, které jedince vedou ke spokojenému životu. (Pessa, Boyden-Pessa, Vrtbovská, 2009) Tato spojení jedince učí: „...*jak být s ostatními ve vzájemné blízké interakci.*“ (Pessa, Boyden-Pessa, Vrtbovská, 2009, str. 40) Za první spojení se sebou samým, za druhé s ostatními a za třetí s něčím, co nás přesahuje, tzv. transcendentní spojení. Poslední podstatou, která jedinci slouží k přežití, ale i zachování jeho rodu, jsou tři poslání. Poslání milovat, pracovat a prosazovat spravedlnost. Práci můžeme v tomto kontextu chápat jako úsilí pro přežití jedince, lásku jako energii pro uchování rodu a prosazování spravedlnosti za úsilí, kterým jedinec touží po řádu a pořádku ve společnosti. (Pessa, Boyden-Pessa, Vrtbovská, 2009)

Následně popíší pět základních vývojových potřeb, které jsou nutnou podmínkou pro vývoj člověk a zároveň stěžejní pro cíl této práce.

4.4 Průběh a úrovně saturace základních vývojových potřeb dle Alberta Pessa a Diane Boyden-Pessa

Dle PBSP je být šťastný vrozenou možností, kterou podporujeme naplňováním svých potřeb. U žádného člověka nejsou všechny potřeby naplněny zcela, a proto si každý v životě projde trápením, ať už krátkodobého nebo dlouhodobého charakteru. Již jsem zmiňovala, že dle Pessa je: „... *první a zásadní životně důležitou potřebou a cílem „dospět“ ve zralého a šťastného člověka. Aby mohl člověk dospět, je k tomu třeba, aby bylo naplněno pět zcela základních potřeb. Tyto potřeby musí být naplněny ve správný čas, správným způsobem a správnými lidmi.*“ (Pessa, Boyden-Pessa, Vrtbovská, 2009, s. 60)

Průběh naplňování potřeb je dle PBSP specifický. Potřebu zde nazýváme jako tvar. Prvně člověk musí vynaložit energii, která je spojena s touhou ji naplnit. Dále přichází akce neboli chování, kdy je touha po potřebě vyjádřena aktivitou. Ve třetí fázi dochází k interakci tedy spojení s druhou osobou. Tuto fázi můžeme také nazvat jako protitvar. Poslední fázi je uspokojení a význam. Jedinec ať už potřeba byla správně

naplněna nebo nikoliv si uloží význam potřeby v paměti. Později to pak ovlivňuje jeho citění a myšlení. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

Pro lepší pochopení bych uvedla příklad s dítětem toužící po nasycení. Dítě zažívá pocit hladu a souběžně touží i po potřebě bezpečí a přijetí. Vynakládá energii, pláče a křičí, svým chováním dává najevo svou potřebu. V ideálním případě přichází matka, která dítě nasytí a dopřeje mu pocit bezpečí, došlo k interakci. V poslední fázi si dítě vytvořilo záznam v paměti. Je si vědomo, že jeho potřeby jsou uspokojitelné, že on i jeho okolí jsou v pořádku. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

Pesso ještě popisuje naplňování potřeb na třech vývojových úrovních. První je doslovné naplňování potřeb, které jsou fyzického a materiálního charakteru. Zařazuje sem syčení, chování či nastavování limitů. Druhou úroveň je symbolické naplňování potřeb. Patří sem citové přijetí, podpora, ochrana práv a taktéž limitace. Ve třetí fázi je dítě schopno, díky předchozí péči rodičů či jiných pečovatelů naplňovat a uspokojovat své potřeby samostatně. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

Ráda bych se teď zaměřila na pět základních vývojových potřeb, které Pesso odvodil ze své terapeutické praxe, tzn. z přímé práce se svými klienty. Jedná se o potřebu místa, syčení, podpory, ochrany a limitů.

4.4.1 Potřeba místa nejen v srdci svých rodičů

Potřeba místa má v PBSP svůj zásadní význam. Naplnění této potřeby je důležité především v prenatálním, perinatálním a postnatálním období. Děloha je při početí prvním místem, kde by se dítě mělo cítit dobře. Po narození tuto funkci zastává rodičovská náruč, dětská postýlka, vlastní pokojíček. Potřeba místa musí být naplněna jak doslovně (v děloze matky), ale i symbolicky (v mysli matky). Dítě musí cítit, že má své místo v mysli i srdci svých rodičů, nejde tedy pouze o zajištění fyzického prostoru, kde dítě může žít. (Šamánková, 2011; Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

Ve chvíli, kdy dítěti je takto naplněna potřeba místa, cítí se v sám sobě sebejistě. V tu chvíli je pro jedince domov kdekoliv na světě. Pesso píše: „*Děti jsou schopny mít samy sebe ve své vlastní mysli teprve tehdy, když žijí v mysli dospělé osoby. Pokud dítě žilo v děloze matky a bylo to pro něj bezpečné místo, cítí se pak bezpečně ve svém vlastním těle.*“ (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009, str. 69)

Může se stát, že potřeba místa nebyla správně saturována. V tomto případě se pak jedinec necítí doma v žádném prostředí. Často se poté upíná k nadpozemskému světu, jelikož cítí, že nepatří do společnosti, ve které žije. (Pesso, Boyden-Pesso,

Vrtbovská, 2009) Někteří lidé hodně cestují z místa na místo. Představují si svůj život v jiné době. Tito lidé mají také často problém s hledáním nebo budováním svého domova. Typické jsou velké potíže při ztrátě zaměstnání, přátel či partnera. V tuto chvíli se jedinec ponořuje do snů, fantazií, mívá sebevražedné sklony. (Šamánková, 2011)

Potřeba místa může být v důsledku rozvodu nenaplněna z řady příčin. Dle mého názoru mohou pociťovat deficit místa děti, které mají střídavou péči. Dítě neustále mění prostředí a nikde nemá vybudováno své pevné zázemí. Problém mnohdy také nastává v situaci, kdy dítě je svěřeno do péče otce. Dítě sice vyrůstá v jednom stabilním prostředí, na druhou stranu zde chybí matka – v ideálním případě má mít dítě místo u obou přítomných rodičů. Navíc chybějící postava matky, která již v prenatálním období naplňuje potřebu místa jak na doslovné, tak i symbolické úrovni, může sehrát zásadní roli v adaptaci na porozvodové období. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

Důležité vzhledem k cíli práce je uvést, jak je to s naplněním potřeby místa ve starším školním věku. V tomto období může být naplnění této potřeby omezeno např. stěhováním, kdy jedinec ztratí na doslovné úrovni své bezpečné místo. Dále také matka je v tuto chvíli plně zaneprázdněna starostmi o finanční zabezpečení rodiny, sama se snaží vyrovnat se ztrátou partnera. Nezbyvá poté místo v mysli na svého potomka, což může mít za následek pocit zmatečnosti ve své vlastní osobě, jak jsem již zmiňovala výše, dítě se necítí dobře v žádném prostředí. Mívají v budoucnu potíže s budováním vlastního bezpečného místa. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

4.4.2 Potřeba sycení jako pocit fyzického i emocionálního naplnění

Druhou základní vývojovou potřebou je potřeba sycení. V prenatálním období je člověk sycen pupeční šňůrou, postnatálním zase prostřednictvím úst. Tato potřeba dává dítěti pocit fyzické plnosti, ale i pocit naplnění po emocionální stránce. Díky sycení také dítě zažívá první zkušenost se sebou samým. Uvědomuje si uspokojivý pocit po nasycení potravou. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

Co se týče naplnění dle vývojových úrovní, sycení na doslovné úrovni udržuje člověka při životě. Tzn. pečující osoba, dává dítěti dostatek potravy. Na symbolické úrovni je dítě syceno láskou, podněty, dostatkem pozornosti, učením atd. Děti, kterým nebyla dostatečně naplněna tato potřeba, nejčastěji trpí syndromem CAN, různými typy závislostí nebo poruchami příjmu potravy. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

V dnešní konzumní společnosti nebývá problémem dítě fyzicky nasytit, mnohem častější potíží je uspokojení dítěte na symbolické úrovni. Pokud dítě má pozitivní

zkušenost v dětství, je schopné se samo postarat o své zájmy nebo navazovat vztahy. Dítě, které takové štěstí nemělo, může zažívat pocity prázdnoty a uchylovat se: „... *k toxickému způsobu nasycení a naplnění vnitřního prostoru.*“ (Šamánková, 2011, str. 51) Pěsso za toxickou výživu označuje živení bolestí a odmítáním, které se v dospělosti projevuje opakovaným vstupem do situací, kde je jedinec opovrhovaný nebo zneužívaný. (Šamánková, 2011)

Na doslovné úrovni může v souvislosti s rozvodem dojít v extrémních případech k zásadnímu deficitu v potřebě sycení dítěte (mám zde na mysli, že dítě může v extrémním případě hladovět z nedostatku potravy), k čemuž by v současné společnosti nemělo docházet vzhledem k sociální podpoře stran státu. Na symbolické úrovni je naplňování potřeby podobné jako u předchozí. Kvůli zaneprázdněnosti obou rodičů, dítě je syceno méně podněty, láskou, nedostatkem pozornosti atd. V dlouhodobém důsledku může mít problém s navazováním vztahů nebo naopak má tendenci vstupovat do vztahů, jak popisuje Trapková a Chvála (2009), které mu přinesou podobnou zátěž jako v jeho orientační rodině. Špaňhelová (2010) také zmiňuje, že ve starším školním věku děti brzy hledají někoho, kdo by je nasýtil láskou. Brzy si hledají partnera, jelikož touží po lásce, kterou doma nemají.

4.4.3 Potřeba podpory jako fyzická opora i symbolické zprostředkování zážitku, že nejsme na všechno sami

Dítě přichází na svět zcela bezmocné. Na doslovné úrovni je dítě podporováno rodiči tím, že je nošeno v jeho náruči. Nejprve mu podpírají hlavičku, záda i hýždě. V období jednoho roku rodiče pomáhají dítěti s chůzí, drží jej za ruce, zmírňují důsledky jeho pádů. (Šamánková, 2011) Na symbolické úrovni dítě, které je podporováno se necítí být v životě samo. S dostatečnou podporou jsou děti sebejisté, energické, nebojí se situací, do kterých se dostávají. Jsou si jisté, že za sebou mají své blízké, o které se mohou opřít. (Širínek, PBSP, n. d)

Dětem, jež nebyla dána dostatečná podpora od rodičů či jiných pečovatelů mohou: „...*trpět pocity nejistoty, nestability nebo ztráty rovnováhy, rozechvěním, nervozitou, nebo dokonce panikou, bezmocností.*“ (Šamánková, 2011, str. 53) Často také trpí nočními děsy. Mají také sklony k mdlobám, kolapsům a častěji dochází ke zlomeninám horních i dolních končetin. (Šamánková, 2011)

Je důležité, aby rodiče našli kompromis mezi potřebou dítě osamostatňovat a podporovat ho, tím myšleno podporovat natolik, že dítě nedokáže samostatně žít bez

cizí pomoci. Pokud je příliš velký tlak na samostatnost dítěte, může se stát, že se jedinec bude cítit nedostatečně podporován a postupně se ji naučí i odmítat. V druhém případě, kdy dítěti bráníme v jeho rozvoji, příliš ho upoutáváme sami k sobě, není poté schopné se samo o sebe postarat. (Šamánková, 2011)

V souvislosti s rozvodem je naplnění potřeby podpory omezeno např. z finančních důvodů. Rozvod, jak jsem již několikrát zmiňovala, je typický ekonomickou ztrátou pro všechny zúčastněné. Dítě po rozvodu neustále slýchává, na co všechno rodina nemá peníze, co si nemůže dovolit. Necítí jistotu, že bude v budoucnu zabezpečené, není samozřejmostí, že bude mít možnost studovat na vysoké škole jako jeho vrstevníci. Obává se budoucnosti, nemá oporu u svých nejbližších. Chvála s Trapkovou (2009) také píše, že děti jsou často nuceny osamostatnit se mnohem dříve, bez dostatečné podpory svých rodičů. Často také dochází k tomu, že místo aby ony samy byly podporovány, zaplňují/zastupují roli chybějícího rodiče a dávají oporu zbytku rodiny. Více o tomto problému pojednávám v kapitole o mezerách v rolích.

4.4.4 Potřeba ochrany jako vědomí a zážitek bezpečí

Potřeba ochrany zajišťuje v prenatálním období jako u všech předchozích potřeb děloha, tedy plodová voda a děložní stěna. Malé dítě je potřeba chránit i před zanedbatelnými jevy jako jsou pády, nebezpečné předměty, slunce, mráz apod. Později je důležité dítěti nastavit hranice, učit, co je pro něho nebezpečné, čemu by se měl vyhýbat, aby se vůči tomu mohl v budoucnu bránit. (Šamánková, 2011) Širínek popisuje: *„Získává-li člověk včas zkušenost, že je chráněn, pro jeho další život to znamená pocit bezpečí a schopnost žít aktivně, bez přehnaného pocitu ohrožení.“* (Širínek, PBSP, n. d)

V případě, že rodiče jsou přílišnými ochránci svého dítěte, děti poté samy nedokáží rozpoznat, co je čeká, až opustí jejich náruč. Lucká a Koblíková (2002, In: Šamánková, 2011) uvádějí příklad dětí, které vyrostly v tzv. „zlaté kleci“. Tito potomci považují za svět takový, jaký ho vidí doma. Píše: *„Mohou podle výchovy naivně předpokládat, že svět je totéž nebezpečí, co bylo doma, nebo naopak, že svět je principálně nebezpečné místo, kterému se má vyhýbat a držet svou „klec“ zavřenou.“* (Lucká, Koblíková, 2002, In: Šamánková, 2011, str. 54)

Z uvedeného vyplývá, že nedostatečné naplnění potřeby ochrany může způsobit: „...zvýšený pocit zranitelnosti, úzkostnosti, bojácnosti, nechráněnosti, nedostatku síly a energie.“ (Šamánková, 2011, str. 55) Mají také sníženou schopnost rozpoznat následky nebezpečných situací. (Šamánková, 2011)

Co se týče rozvodu, je naplnění této potřeby podobného charakteru jako u předchozí. Jak popisuje Šamánková (2011), je důležité děti učit, co je a není pro ně nebezpečné – např. stanovit hranice, kam až dítě může zajít. V období rozvodu je matka příliš zaneprázdněna svými starostmi. Dítě se snadno může dostat do situací pro něj neznámých a nebezpečných. Nedokáže samo zvážit míru rizika a takovým situacím se ubránit. Jako příklad mohu uvést negativní vliv vrstevníků zejména v období dospívání. V práci Šamánkové (2011) je také zmiňován negativní vliv médií. Důležité informace pro orientaci v životě společnosti by měli dítěti poskytovat rodiče. Ti by měli být jeho hlavními průvodci a ochránci. Pokud si je dítě vědomo podpory a ochrany svých rodičů, bude se cítit v životě sebejistější, nebude se obávat pouštět se do nových věcí a žít ve strachu.

4.4.5 Potřeba mezí (limitů) jako možnost později aktivně ovlivňovat okolní svět

Člověk při narození disponuje dvěma základními silami, silou tvořit a silou ničit viz kapitola teoretický rámec. Tyto dvě síly poskytují dítěti možnost aktivně ovlivňovat okolní svět. Musí však být regulovány. „*Dítě potřebuje zjistit prostřednictvím zkušenosti a milující interakce, že tyto dvě síly, jež pociťuje, nejsou nekontrolovatelné, onnipotentní, nekonečné.*“ (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009, str. 71)

U malých dětí se určují limity především uspokojováním jejich základních potřeb (např. syčení, ochrany, podpory). Když dítě pláče z pocitu hladu, musí být rodiči opakovaně ujišťováno, že jeho trápení není nekonečné, že jeho potřeby jsou nasycitelné. Ve starším věku je opět důležité opakovanými interakcemi dávat dítěti najevo, že je rodiči vnímáno a přijímáno. Rodiče jsou schopni ovládat jeho energii, jsou ve své výchově důslední, ale zároveň nechávají možnost svému dítěti projevit se. (Šamánková, 2011)

Pesso popisuje, jak rodiče mohou limitovat svého potomka: „*Uspokojují základní vývojové potřeby ve správných mezích a nedávají prostor neomezeným chutím a požadavkům.*“ „...*Přijímají a zvládají agresivní chování s porozuměním a respektem.*“ „...*Správně reagují na projevy lásky, sexuální chování a smyslné projevy.*“ (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009, str. 71)

Jedinec, jemuž správně nebyla naplněna potřeba hranic, se může cítit a projevat neohleduplně. Nevšímá si důsledků svého jednání, jde si tvrdě za svým. Nedokáže rozeznat realitu od fikce, nezvládá svou sexualitu, vyznačuje se destruktivním chováním. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009)

Nedostatečné nastavování limitů u dětí je v souvislosti s rozvodem velmi časté. Dle Špaňhelové (2010) se dítě, které prochází rozvodem, vykazuje např. následujícími znaky: „...je zvýšeně rozmazlované. Nemá hranice, může si dělat, co chce, může si také ukázat, na co chce, a dostane to. Ve většině případů to takto praktikuje jen jeden rodič, někdy oba rodiče a snaží se předcházet dítě v tom, čím ho obdarují, co pro něj udělají, co mu dovolí.“ (2010, str. 59) Takové chování je typické u syndromu zavrženého rodiče, o čemž jsem se zmiňovala v kapitole možnosti porozvodové péče. Takový jedinec se poté v budoucnu může chovat neohleduplně, má pocit, že jeho hranice jsou neomezené a patří mu celý svět.

Na druhé straně může dojít k tomu, že rodiče nastavili hranice příliš pevně. Tedy neumožňují dítěti se projevit. V našem případě matka, která může být deprivována rozpadem svého manželství, nemá dost sil, aby zvládla některé emocionální reakce svého dítěte. Jednoduše potlačuje jakékoliv projevy hněvu nebo vzteku. Šamánková (2011) popisuje: „Může jít o vědomý způsob výchovy, kdy rodiče potlačí jakýkoliv pokus o prosazení svého.“ (2011, str. 57) Dítě se musí chovat vzorně a svým chováním neobtěžovat, tedy potlačovat veškeré své emoce a pocity. Šamánková (2011) zmiňuje: „Cokoliv je potlačeno, zůstává v nevědomí, a není tedy kultivováno ani konfrontováno s reálným světem okolo.“ (2011, str. 57) Výsledkem takové limitace může být únava, nízká energie, děti mohou trpět obsedantně kompulzivní poruchou nebo k ní mají sklony a obávají se ztráty kontroly nad sebou samým. (Šamánková, 2011)

Z výše uvedeného vyplývá, že v praxi běžného života jsou jednotlivé základní vývojové potřeby dle PBSP velmi úzce provázané a vzájemně na sebe navazují. Jako rámuující potřebu možno chápat limity – potřeba dobrých, bezpečných hranic. S rozpadem rodinného soužití mohou souviset níže uvedené vybrané důsledky v kontextu výrazných deficitů v saturaci vývojových potřeb či naopak výrazné „přeplnění“ v podobě intruze či traumatu.

4.5 Důsledky deficitů v naplňování základních potřeb s akcentem k mezerám v rolích, problémům se separovat a traumatu

Již v úvodu kapitoly o ZVP jsem popisovala, že žádnému člověku není v plné míře naplněno všech pět základních vývojových potřeb. Pessoa seřazuje jejich naplnění takto:

1. Optimální naplnění
2. Dostatečně dobré – tj. v případě, že dítě má v paměti uložené méně významné deficity
3. Chybí podstatné elementy – v tomto případě se děti snaží najít vlastní cestu k naplnění deficitní potřeby. Váží se na oblíbené pohádkové postavy, hračky, domácí mazlíčky apod. Často si nenaplněné potřeby uspokojují samy, stávají se samy sobě rodiči. (Pessoa, Boyden-Pessoa, Vrtbovská, 2009)

Každý člověk může být šťastný, spokojený se svým životem, žít v harmonii s druhými, pokud mu jsou splněny základní a nutné předpoklady. Respektive uspokojeny v dostatečné míře základní potřeby. Pokud tomu tak není, objevují se deficity, které se mohou vzájemně sčítat a kombinovat. Projevují se také v různém věkovém období. Jedním z deficitů, které PBSP popisuje, jsou mezery v rolích. (Pessoa, Boyden-Pessoa, Vrtbovská, 2009)

4.5.1 Mezery v rolích

V PBSP jsou mezery v rolích chápány jako chybějící části v síti vztahů mezi členy jedné rodiny, které často nevědomě zaplňuje dítě. Dítě se rodí s vědomím, že ke svému životu potřebuje péči své matky i otce. Pár, který se od sebe v mnoha věcech liší, ale zároveň se vzájemně doplňuje. Dítě se díky takovému spojení učí novým rolím, které později pak využívá v dospělosti. Problém nastává, když dítě zaplní roli jednoho z chybějících členů rodiny. V případě rozvodu pak děti nejčastěji nahrazují roli manžela. Stávají se oporou zůstávajícímu rodiči. Pessoa píše: *„Pokud je zájem o druhé a snaha jim pomáhat vyvolána a probuzena příliš brzo a v době, kdy dítě potřebuje být dítětem, přijímat a rozvíjet se, má to na jeho vývoj nepříznivý dopad.“* (Pessoa, Boyden-Pessoa, Vrtbovská, 2009, str. 107)

V době rozvodu je pro zůstávajícího rodiče, v našem případě nejčastěji matku, velmi těžké vyrovnat se s odchodem druhého partnera. V některých případech to může trvat i řadu let. Pessoa podotýká, že v této situaci si dítě na svou roli zvykne. Zalíbí se mu pocit, že někomu může pomoci, ale zároveň si sebou odnese i následky. Nebude schopno přijímat pomoc a spoléhat se na druhé. *„Bude se cítit dobře, jedině jako dávající.“*

Pokud by mělo něco přijmout, bude pocíťovat ztrátu kontroly a odpor.“ (Pesso, Boyden Pessa, Vrtbovská, 2009, str. 108)

4.5.2 Trauma a následky

Dalším deficitem nebo překážkou v naplňování základních vývojových potřeb je prožití traumatu v dětství. Podle Pessa: „...*trauma vždy bere člověku integritu a vlastní smysl a význam, bere vnitřní pocit místa ve vesmíru, bere naději a jistotu, že věci, svět, člověk sám je dobrý, bere člověku smysl pro vlastní cenu.*“ (Pesso, Boyden-Pessa, Vrtbovská, 2009, str. 100) Pokud dítě v dětství zažívalo opakované a dlouhodobé trauma, odnese si za to následky do budoucna, do jeho dospělosti. (Winnette, 2016) Při včasné podpoře mnoho dospělých trauma z dětství překoná, u těch ostatních je pravděpodobnost vzniku posttraumatické poruchy. Winnette (2016) popisuje projevy nevyřešeného vývojového traumatu. Zařazuje sem: nefunkční vztahy s blízkými, pocit odcizení, izolace, intenzivní emocionální reakce na odmítnutí, obtíže v zaměstnání či s péčí o děti apod. (Winnette, 2016)

Co se týče rozvodu, jak zmiňuje i Amato (1991), je velmi individuální, jak jednotlivci reagují na rozpad vztahu svých rodičů. Již několikrát jsem v této práci zmiňovala, že záleží pouze na nich, jak jejich děti tuto situaci překonají. Někteří odejdou bez závažných následků nebo jim dokonce rozvod rodičů prospěje. Teyber (2007) komentuje: „*Děti se lépe adaptují v dobře fungující rozdělené rodině, než v konfliktním manželství.*“ (str. 22) Jiné ale mohou „odcházet“ s traumatem, zvláště v případech, kdy jsou konflikty v rodině vyhrocené, dlouhodobé apod. Pessa popisuje, že: „*Trauma je závažné zejména v době raného a pozdějšího dětství, kdy je nervová soustava ve vývoji, a tak se prožívané dlouhodobé trauma stává vývojovým faktorem.*“ (Pesso, Boyden-Pessa, Vrtbovská, 2009, str. 102) Což znamená, že i děti ve starším školním věku, jež v tomto období prožily rozvod svých rodičů, mohou trpět v jeho důsledku traumatem.

4.5.3 Problémy se separovat

Dalším deficitem a s rozvodem úzce související je problém se separací. Separaci neboli separační úzkost Špaňhelová (2010) definuje jako: „*úzkostlivý stav, kdy se dítě ocitlo bez jednoho rodiče – pro něho jistoty.*“ (str. 70) Tato situace v souvislosti s rozvodem může nastat, kdy dítě je v péči matky a následně rozhodnutím soudu je určena střídavá péče. Tudíž se ocitne na určitou dobu v péči otce, na což dítě může reagovat separační úzkostí, jelikož se dostane do kontaktu s člověkem, na kterého nemá vytvořen

návyk. Může se cítit vystrašené a v napětí, které nedokáže uvolnit. (Špaňhelová, 2010) Projevuje se také tím že: „...dítě je *apatické, nechce si hrát, sedí, dívá se „do blba“*, *nereaguje na komunikaci. Někdy je daným projevem zmatenost dítěte, víc se budí v noci, prožívá spíše noční děs nebo noční můru...*“ (Špaňhelová, 2010, str. 70)

Odborníky na toto téma jsou v české literatuře Chvála a Trapková (2009). Ve své knize podrobně popisují separační proces, kde zkoumají: „...*jakým způsobem se dostává dospívající z vnitřního, sociálně uzavřeného prostoru ven k samostatnému a na rodičích nezávislému životu.*“ (2009, str. 110) Popisují, že velmi záleží na tom, zdali u vývoje dítěte figurovali oba rodiče nebo jeden z nich chyběl, např. v důsledku rozvodu. To samozřejmě přináší komplikace. V různých vývojových obdobích, dítě potřebuje více matku, v jiných zase více touží po pozornosti otce. Je důležité, aby mu tyto osoby byly vždy k dispozici a nemusel se přizpůsobovat aktuálním potřebám a časovému harmonogramu rodičů, jako tomu je právě v případě rozpadu jejich vztahu. Co se týče staršího školního věku, dítě vyžaduje více přítomnost matky, kdežto na otce přichází čas až později, ale ve výsledku mu v průběhu dalšího vývoje chybí oba. To znamená, že mladý dospělý nemůže odejít pomyslnou bránou, jak popisuje Chvála a Trapková (2009) sociálním porodem bez následků, jelikož si od každého z rodičů nemohl odnést: „...poslední výslužku a požehnání.“ (2009, str. 110) z důvodu nepřítomnosti jednoho z nich. Chvála a Trapková (2009) tvrdí, že po desátém roce života je dítě schopné překonat rozpad rodiny, ale nese následky po celý život.

5 Vývojové období pubescence a mladé dospělosti v kontextu zkušenosti s rozpadem rodinného soužití a rozvodem rodičů

V souvislosti s cílem práce, v rámci výzkumu orientovaném na zkušenosti mladých dospělých s rozvodem svých rodičů, který se odehrál v době pubescence, a potažmo se saturací základních vývojových potřeb v tomto kontextu, je třeba v následujících odstavcích zmínit tato vývojová období.

Vývojová etapa respondentů v době, kdy zažili rozvod svých rodičů, souzní s věkem dětí na přelomu prvního a druhého stupně základní školy. Participantům výzkumu bylo v době rozvodu 10 – 13 let. Toto věkové rozmezí souzní s obdobím středního (8/9 – 11/12 let) a počátku staršího školního věku (11/12 – 15 let), jak vymezuje Vágnerová (2005), případně obdobím časně adolescence (11/11 – 13 let) podle Macka (2003), nebo dle Langmeiera a Krejčířové (2006) s koncem období mladšího školního věku – posledním rokem – tedy s 10 lety věku dítěte a s obdobím pubescence (11 - 15 let).

V časně adolescenci jsou akcentovány pubertální změny, projevy biologických a fyzických změn. Zvyšuje se zájem o vrstevníky. (Macek, 2003) Obdobně nahlíží tuto dobu Vágnerová (2005) a tvrdí, že jde o období, které je typické změnou zevnějšku dospívajícího. Je spojené s pohlavním dospíváním, pubertou.

Pro jedince se stává vzhled velmi podstatnou částí osobnosti. Je důležitý pro vytvoření a udržení jisté sociální pozice. Je to doba, kdy je jedinec ovlivňován různými sociálními skupinami, ke kterým patří. To je škola, spolužáci, kamarádi, ale základní význam má stále ještě rodina. V této době se jedinec učí přijímat pravidla chování, regulovat svoje projevy a osvojovat si potřebné návyky. Dochází ke změně ve způsobu myšlení, emočního prožívání, ale i ke změně v postoji k základním psychickým potřebám. (Vágnerová, 2005 srov. Langmeier, Krejčířová, 2006)

Vágnerová dále dodává, že: „*V souvislosti s hormonálním dozráváním se mění citové prožívání, emoční reakce mohou být méně přiměřené a značně proměnlivé. Dospívající bývají vztahovační a přecitlivělí.*“ (2005, str. 345)

V časně adolescenci je nutno počítat se zvýšenou mírou sebereflexe, egocentričnosti, s vysokou potřebou sebehodnocení – sebecit je zpravidla labilní. (Macek, 2003)

Vágnerová (2005) popisuje, že pubescenti jsou více uzavřeni a vykazují se nechutí projevovat svoje city navenek. Proto zvláště v období rozvodu nedokáží svoje pocity vyjádřit, o to víc v případech, že s nimi rodiče nespolupracují.

Mění se rovněž vztahový rámec uvažování pubertálního jedince o sobě. Prohlubuje se také vědomí časové kontinuity vlastního já – dítě díky tomu může přehodnocovat vlastní minulost a orientovat se směrem k budoucnosti. (Macek, 2003)

Děti, které zažily v tomto věku zkušenost s rozvodem jejich rodičů, reflektují, že nejčastěji projevovanou emocí bezprostředně po rozvodu byl smutek. Teyber (2007) také popisuje, že děti se cítí bezmocné, touží po úplné rodině. Prožívají smutek, strach, obavu o rodiče, cítí se osamělé. Respondenti také vzpomínali, že nejhůře se cítily ve chvíli, kdy jejich otec opouštěl domov. Dále také reflektují, že v tomto období se po rozvodu cítili více nekontrolované a svobodné, především v důsledku odchodu otce. Pravidla nebyla pevně nastavená a jedna rodičovská role v tuto dobu nestačila. R2 dokonce tvrdí: „*Já v podstatě věděl, že si můžu dovolit cokoliv.*“

5.1 Mladá dospělost

Pro potřeby této práce je nutné uvést, kdo je mladý dospělý. Vzhledem k výzkumnému šetření, jehož participanti byli právě mladí dospělí a reflektovali zkušenost s rozvodem a naplňováním vývojových potřeb, považují za nejdůležitější popsat psychosociální vymezení dospělosti. Věkové rozmezí mladé dospělosti nelze zcela jasně ohraničit. Vágnerová (2007a) však toto období orientačně vymezuje mezi 20. a 35. rokem. Podobně Langmeier a Krejčířová (2006) toto období vymezují od 20 do 25 - 30 let a na mladou dospělost nahlíží v rámci postupného dosahování autonomie takto: „*Upevnění identity dospělého, identifikace s rolí dospělého, produktivní orientace, upřesnění osobních cílů. Nezávislost na rodičích, hledání partnera, zakládání vlastní rodiny. Předběžná volba povolání a postupné získávání odpovědnosti v profesi.*“ (2006, str. 168)

Dle výše zmíněného je mladá dospělost typická řadou životních mezníků, kterými nutně musí jedinec projít, a proto toto období považují za jedno z nejnáročnějších. Níže tyto milníky pro lepší představu čtenáře podrobněji představím.

Dle slov Vágnerové (2007a) by měl mladý dospělý být odpovědný za své chování a rozhodování. Měl by disponovat sebejistotou a sebedůvěrou a dokázat ovládnout své emoce i jednání. Měl by být schopen vést samostatný život, být ekonomicky nezávislý.

Měl by být schopen soužití s partnerem a posléze zastávat rodičovskou roli. (Vágnerová, 2007a)

Langmeier s Krejčířovou (2006) však také popisují, že se období mladé dospělosti stále více prodlužuje. Jsou zde vysoké nároky na profesní přípravu jedince, oddaluje se věk vstupu do manželství a početí dětí. Langmeier s Krejčířovou (2006) tvrdí: „...*narůstá tolerance pro individuální vývojové cesty.*“ (2006, str. 170) Teorii individualizace už jsem zmiňovala v kapitole o manželství. Zdá se tedy, že pro toto vývojové období je typická.

Důvodem pro volbu participantů výzkumného šetření ve věku mladé dospělosti je jistý odstup od zážitku rozvodu rodičů, ale zároveň i poměrně krátká doba na uchování toho zážitku v paměti. Vágnerová (2007a) vhodně popisuje, jak je mladý dospělý vybaven zkušenostmi, z kterých těží pro svůj správný rozvoj. Tyto zkušenosti ovlivňují: „...*všechny složky psychiky: kognitivní kompetence, emoční projevy, osobnostní vlastnosti i celkové sebepojetí. Projeví se i ve způsobu zvládnání dospělého věku, tj. profesní role, stabilního partnerství (manželství) a rodičovství.*“ (2007a, str. 12) Zajímavým proto shledávám zaměřit se na dopady zážitku rozvodu, jelikož právě zkušenosti s chováním dospělých v dětství ovlivňují aktuální, přítomný život i budoucnost mladých dospělých.

Z výše uvedeného ad obě vývojové etapy vyplývá, že rozpad vztahu rodičů může mít vliv na budoucnost dítěte. Jedinec do života potřebuje mít ve vědomí a zážitek role stran obou rodičů, a pokud v důsledku rozvodu jednu z nich ztratí, dochází k v této souvislosti deficitu a jeho potřeby nebudou ideálně naplněny – kupříkladu proto, že absentuje role otce (jenž ponejvíce z rodiny odchází), který je také zdrojem naplňování základních vývojových potřeb. V České republice matka, která zpravidla zůstává žít s dětmi, sice jejich potřeby naplňuje, ovšem mnohdy opět deficitně, z důvodu, že nemá kapacitu a rovněž proto, že nemůže plně nahradit chybějící otcovskou figuru. Proto následně považuji za důležité, s oporou o teoretický základ, věnovat se ve výzkumném šetření zkušenostem konkrétních mladých dospělých s rozvodem v kontextu naplňování základních vývojových potřeb.

6 Výzkumné šetření

Na úvod výzkumného šetření představím stručná teoretická východiska k mému výzkumu. Rozvod má vždy ať už krátkodobý nebo dlouhodobý dopad na jedince v jakémkoliv věkovém období. Dle Pessa (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009) není možné naplnit ideálně všech pět základních vývojových potřeb – a to ani v případě, že děti budou od začátku vyrůstat jako chtěné a v harmonickém vztahu svých rodičů. Lze tedy jednoznačně předpokládat, že děti, které mají osobní zkušenost s rozvodem rodičů, zažijí spíše deficitní saturaci (případně může dojít v důsledku konfliktního manželství i k intruzivnímu působení směrem k dítěti) potřeby místa, bezpečí, sycení, podpory a limitů. Vycházím z toho, že rodiče často nejsou schopni v takto náročné životní situaci, jakou je rozpad rodinného soužití, naplňovat výše zmíněné potřeby. Toto pak může mít větší či menší vliv na osobnost jedince, na jeho osobní historii i vztah k sobě samému a okolí.

6.1 Cíl výzkumu, výzkumný předpoklad, výzkumný problém a výzkumné otázky

Cílem práce je ve výzkumném šetření specifikován do zjišťování retrospektivy zážitku naplňování základních vývojových potřeb, jakožto nedílné součásti životního příběhu, v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem u současných mladých dospělých. Jako relativně dobře srozumitelný byl pro potřeby této práce využit koncept základních vývojových potřeb dle autorů Pessa a Boyden-Pessa.

Předpokládám, že naši respondenti - mladí dospělí, jež se po rozvodu dostali do péče matky, zaznamenali vliv rozpadu vztahu svých rodičů na saturaci základních vývojových potřeb ve smyslu deficitu nebo intruze či traumatizace.

V souvislosti s cílem výzkumného šetření jsem stanovila vědecko-výzkumný problém, tedy zážitek saturace základních vývojových potřeb v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem. Z uvedeného formuluji hlavní výzkumnou otázku: Jaká je retrospektiva zážitku naplňování základních vývojových potřeb, jakožto nedílné součásti životního příběhu, v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem? HVO sytí následující dílčí výzkumné otázky, které korespondují s konceptem vývojových potřeb dle PBSP:

- DVO1: Jaké jsou osobní zkušenosti respondenta se zážitkem rozvodu v dětství?
- DVO2: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby dobrého místa?
- DVO3: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby bezpečí?
- DVO4: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby sycení?
- DVO5: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby podpory?
- DVO6: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby limitů?

6.2 Výzkumný design

Vzhledem k cíli práce soustředím v rámci výzkumu svoji pozornost k subjektivním zkušenostem respondentů s rozvodem. To je také důvod, proč jsem záměrně zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Miovský (2006) tento přístup definuje takto: „*Kvalitativní přístup je v psychologických vědách přístupem využívajícím principů jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti, procesuálnosti a dynamiky a v jeho rámci cíleně pracujeme s reflexivní povahou jakéhokoliv psychologického zkoumání. Pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných psychologických fenoménů naší vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod.*“ (2006, str. 18) Z uvedené definice vyplývá, že kvalitativní přístup obsahuje klíčové termíny, které dobře pasují na téma této práce. Rozvod je jedinečným a neopakovatelným zážitkem v životě jedince a každý tuto skutečnost vnímá odlišně. Mým cílem není kvantitativním způsobem sebrat velké množství dat, které nám umožní se na problematiku podívat pouze povrchně. Za mnohem užitečnější považuji s ohledem na cíl mé práce zkoumání podrobných, autentických výpovědí respondentů, které poskytnou hlubší informace o individuálních zkušenostech dotazovaných.

6.3 Metoda sběru a analýzy dat

Jako metodu sběru dat jsem pro účely této práce zvolila polostrukturované interview. Jedná se o jednu z nejrozšířenějších metod. Výhodou je vytvoření schématu otázek, na které se budu během rozhovoru ptát. Miovský (2006) toto definuje jako „*tzv. jádro interview.*“ (2006, str. 160) Není nutné dodržovat přesné pořadí otázek, včetně jejich znění, jako tomu je u nestrukturovaného rozhovoru. Taktéž se vyhnu možnosti vzdálit se od probíraného tématu nebo opomenout na témata, která pro úspěšné splnění

cíle výzkumu musím prodiskutovat. Užitečná je i možnost využít doplňujících otázek, které mohou pomoci lépe pochopit a dotvořit myšlenky respondenta, což by mi strukturované interview neumožnilo. (Miovský, 2006) Prostředí, ve kterém jsou rozhovory uskutečňovány, není jednotné. Vždy je zapotřebí ohlížet se na potřeby tázaného a vzhledem k polostrukturovanému rozhovoru, jak popisuje Miovský (2006), lze provádět rozhovor ve standardizovaném prostředí (ordinace, kancelář), ale i v jiném pro respondenta ideálním místě (např. parky, kavárny apod.).

Pro zaznamenání rozhovoru využiji audiozáznam. Tento způsob je pro tazatele i respondenta dle mého názoru jedním z nejlepších. Umožňuje tazateli plně vnímat výroky svého respondenta a případné poznámky si zaznamenávat. Lépe může pozorovat neverbální komunikaci a zvukový záznam zase podá podrobnější informace o verbálním projevu. (Miovský, 2006)

Po uskutečnění rozhovoru dochází k přepisu audiozáznamu tzv. transkripci. Miovský (2006) transkripci popisuje jako: „*převedení dat netextové povahy do povahy textové.*“ (str. 205). Sebraná data budu analyzovat za využití otevřeného kódování. Kódování dat Miovský (2006) definuje: „*Kódování je procesem, v němž neagregovaná data (prvotní, autentickou podobu záznamu dat) převádíme do datových segmentů (jednotek), s nimiž je možné dále pracovat.*“ (str. 210) Tyto významové jednotky, jako jsou např. pocity, seřadím dle podobnosti do kategorií. Následně se je budu snažit pojmenovávat, a to nejlépe originálními názvy, které danou kategorii nejlépe vystihují. (Miovský, 2006)

6.4 Výzkumný vzorek a jeho charakteristika, nároky na etiku

Pro výběr respondentů jsem vycházela z několika obecných kritériích. Respondenti mají zkušenost se zážitkem rozvodu svých rodičů a zaznamenali vliv této skutečnosti. Po rozvodu se jako nezletilí jedinci dostali do péče matky. Důraz byl také kladen na věkové období, ve kterém k rozvodu došlo.

Respondenti jsou momentálně mladí dospělí, kteří zážitek rozvodu zaznamenali v období staršího školního věku. Věkové rozmezí nebylo vybráno náhodně. Považovala jsem za důležité, aby respondenti měli odstup od zážitku rozpadu vztahu svých rodičů, ale zároveň měli tento fakt stále uchován poměrně čerstvě v paměti. Respondenti jsou ve věkovém rozmezí od 22 – 29 let a shodují se, že k rozvodu došlo mezi jejich 10 – 13. rokem.

Nejprve jsem kontaktovala své známé, o kterých vím, že zkušenost s rozvodem svých rodičů mají. Kupodivu nebylo jednoduché najít respondenty odpovídající zadaným kritériím. Buď rozvod prožili v mnohem mladším věku, nebo se jejich rodiče rozvádějí až v jejich dospělosti. Sehnala jsem tedy pět respondentů, dva muže a tři ženy. Dva respondenti jsou zároveň v sourozeneckém vztahu, tudíž bude zajímavé pozorovat, jak ke stejnému zážitku přistupuje muž a žena. Respondenty, které jsem vybrala, jsem buď osobně znala, nebo mi byli doporučeni známými.

Rozhovory s respondenty probíhaly vždy v domácím prostředí, takže se nemohlo stát, že by jeden z rozhovorů byl jiným prostředím ovlivněn. Rozhovory se nesly v přátelské atmosféře, respondenti byli ochotni odpovědět na všechny moje otázky. Mě se doptávali a snažili se vzpomínat i na malé detaily. Dotazovaní byli na začátku vždy srozuměni s průběhem rozhovoru, možností na otázku neodpovědět a ukončit rozhovor kdykoliv v případě jejich potřeby. Ústně souhlasili, že jejich výpovědi budu moci využít v bakalářské práci, pokud budou jejich osobní údaje uchovány v anonymitě. Respondenti jsou dále v práci označeny pod čísly 1-5. Z důvodů výše zmíněných je využito fragmentů a doslovné přepisy rozhovorů jsou uloženy a k nahlédnutí u autorky práce.

6.5 Analýza dat

Z analýzy rozhovorů vzešlo třináct kategorií. V následující kapitole tyto kategorie budou představeny a okomentovány dle stanovených dílčích výzkumných otázek, které sytí hlavní výzkumnou otázku.

DVO1: Jaké jsou osobní zkušenosti respondenta se zážitkem rozvodu v dětství?

Kategorie číslo 1: Smutek jako nejčastější bezprostřední emoce po zjištění rozpadu vztahu rodičů versus „přijetí“ informace o rozvodu rodičů bez emocí.

Kódy:

- Určitě jako smutek a lítost
- Bylo mi to líto a byla jsem zmatená
- Bála jsem se
- Ten smutek proběhl
- Hodně jsem brečela

- Jsem z toho neměla takový rozum
- Nebrečela jsem
- Nebyla jsem smutná
- Žádný pocity
- Jsem to vzala fakt asi bez emocí

Respondenti 2, 3 a 4 se shodují, že bezprostředně po rozvodu jako nejčastější emoci projevovali smutek a lítost. Tyto projevy jsou pochopitelné a po rozvodu jedny z nejčastějších. R3 ještě dodává, že: *„Hodně jsem brečela, fakt to teda bylo hrozný, myslím, že na tohle nikdy nezapomenu. Táta brečel, když mi to říkal, to jsem jako nezažila. To bylo hodně silný.“* Dotazovaní sdělili, že nejvíce emotivní byla pro ně vidina otce, který je opouští. R2 říká: *„Pamatuju si, že když se táta stěhoval, tak to jsem brečel, to mi bylo hrozně líto.“* Zajímavé je porovnání R2 a R1, jelikož se jedná o sourozence. Dívka (R1) prošla odchodem otce bez emocí. *„U nás nikdy nefungovala žádná rodinná pohoda, žádný zázemí, takže jsem o nic nepřišla. Táta chodil do práce, nehrál si s námi, takže mi ten člověk nechyběl.“* Smith (2004) i Teyber (2007) tvrdí, že chlapci obecně více trpí rozvodem než dívky a to převážně bezprostředně po rozvodu. U obou respondentů je viditelné, že byli smutní, že se s otcem nebudou vídat a ztratí s ním kontakt. Respektive ztratí mužský vzor. Tento fakt se mi tedy potvrzuje, ovšem nemůžu zevšeobecnit, že dívky odchodem otce netrpí. Přestože R1 a R5 takovou zkušenost bezprostředně po rozvodu mají, R1 podotýká: *„Vzhlížím ke starším mužům, jakoby mi chyběl ten táta, já v podstatě hledám někoho jako je on.“*

Kategorie číslo 2: Chci mít rodinu a manželství, ale jsem nejistý aneb co když dopadnu jako naši.

Kódy:

- Jakoby chci se vdávat
- Na druhý straně papír nic nezachrání
- Nevěřím v žádném případě, že manželství může být na celý život
- Společnost tě žene do svatby, ale ty si tím tak jistá nejsi
- Chceš mít děti, ale nevíš, jestli dokážeš jim udržet tu rodinu
- Mám obrovský obavy
- Já nechci, aby děti jednou ztratily jednoho z rodičů jako já
- Všichni o tom mluví, že to netrvá věčně
- Nevidím to jako nutný krok, ale jakoby věřím v manželství.

- Nemám takový ty ideální představy o rodině.
- Mám strach
- Můj strašák je přivést děti do rodiny, která nebude harmonická.
- Já jsem v tomhle nevyrostala, a proto bych možná chtěla ten opak
- Každý druhý je rozvedený, tak nevím, jestli je to dobrá věc
- Já se jakoby chci oženit
- Když se rozhodnu, tak si dojdou na úřad a rozvedou mě.
- Já prostě nevěřím v manželství, bojím se toho, ale až si budu chtít pořídit děti, chci být rodina.
- Chci dětem dát to, co jsem neměl.
- Obavy mám z toho, že ten vztah nedokážu udržet.
- Manželství je jen papír na něco, co by mělo fungovat i bez papíru
- Manželství pro mě není důležité, ale jednou rodinu snad plánuju
- Mám obavu, že se rozpadne
- Jak poznám, že je to ten pravý
- Chci mít rodinu, která bude fungovat a nedopadne jako ta moje blbě.

R1, R2, R3, R4 a R5 souhlasně tvrdí, že rodinu plánují. Dle mého názoru, má ohledně rodičovství obavy většina mladých lidí. R2 vtipně komentuje: „*To dítě prostě nevypneš.*“ Podle mě tedy nezáleží, zdali jedinci pocházejí z rozvedených nebo úplných rodin, jelikož strach o zvládnutí nové role matky nebo otce má přirozeně skoro každý. Naopak všichni dotazovaní mluvili o tom, že chtějí svým dětem zajistit takovou rodinu, jakou oni sami doma neměli. Z čehož vyplývá, že respondenti jsou z chyb svých rodičů ponaučeni, a tudíž by jejich manželství nemělo skončit rozvodem. R3 však popisuje: „*Fakt se bojím a bojím se, že se toho pocitu nikdy nezbavím. Nebo takhle já doufám a v tomhle asi vím, že to svým dětem neudělám, ale bojím se, že sama pak budu nešťastná.*“ I Amato (1999) ze svého výzkumu podotýká, že lidé z neúplných rodin mají větší sklony k rozvodu. Pouze respondent 5 považuje manželství za nutnost: „*Já třeba odsuzuji lidi, co mají dítě a nejsou svoji. Považuji to za důležitost, není to podle mě jen kus papíru.*“ Ostatní podotýkají, že to nepovažují za nutný krok, často zmiňují, že záleží především na povaze partnerů a schopnosti vzájemné tolerance. Každý z nich se „*jakoby*“ chce oženit či vdát. Nejčastěji zmiňovanými důvody ke vstupu do manželství bylo stejné příjmení a právo jednoho na druhého v případě nemoci nebo jiných vážnějších důvodů. R2 navzdory tomu, že chce mít úplnou rodinu, tvrdí: „*Vždyť je to asi jedno, když*

se rozhodnu, tak si dojdou na úřad a rozvedou mě do měsíce. Tam je taková spíš ta jistota, když se druhému něco stane apod.“ Považuji za důležité také podotknout, že R1, R2, R4 a R5 je více jak 25 let, ale žádný z nich zatím v blízké době nepřemýšlí o početí dítěte. Z uvedeného můžeme pouze usuzovat, jestli jsou si dotazovaní v důsledku rozvodu tolik nejistí, mají obavy z udržitelnosti jejich vztahu nebo stále hledají toho nejvhodnějšího partnera, aby svým dětem do budoucna zajistili pevné rodinné zázemí.

Kategorie číslo 3: Mezery v rolích, aneb po rozvodu se dítě stará o rodiče.

Kódy:

- Já jsem byla taková ta její opora.
- Ona po rozvodu hodně brečela a já se jí snažila pomoci
- Spíš jsem tam byla já, ta která uklidňovala
- Hodně lidí mi okolo říká, že jsem jako rychleji dospěla
- Já jsem fakt ráda, že jsem jí pomohla
- Já jsem spíš ten dávající typ
- Roli táty jsem emocionálně zaplnila
- Byla jsem ta vrba, mně to nevadilo
- Je možná fakt, že mi to dětství trochu ubralo
- Máma ví, že ve mně má tu oporu
- Zavolá a dost jasně mi připomene, že jsem tady od toho
- Utěšovala jsem i mladší sestru, která pořád brečela
- Myslím, že jsem se pasovala nebo jsem byla pasována do role chlapa a ochránitele rodiny
- Snažila jsem se pomáhat mamce
- Nějak jsem zmužněla vlastně
- Přebrala jsem roli toho otce

R3 a R5 jsou dle mého názoru typickými příklady, které zaplnily mezeru v roli. Konkrétně naplnily roli manžela a otce. V důsledku rozvodu ztrácí v našem případě matka svého manžela. S jeho ztrátou se potřebuje vyrovnat. Jako prostředek náhrady nejčastěji využije děti, které si na svou roli zvyknou a jsou rády, že své nešťastné matce mohou pomoci. Jsou to ale právě děti, které potřebují péči svých blízkých, aby se mohly řádně vyvíjet a rozvíjet se v člověka, který dokáže od druhých přijímat, ale i dávat. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009) R3 se zmiňuje: „*Já jsem spíš ten dávající typ, moc neumím přijímat, lépe se cítím, když já můžu někomu pomoci, sama si o to nikdy neřeknu,*

dokonce mi to je někdy i nepříjemný.“ U R3 matka často brečela, byla dlouho do otce zamilovaná a těžko se s rozpadem vztahu vyrovnávala. R3 se tak stala její oporou, byla často ta, která matku uklidňovala. Mají spolu velice otevřený vztah. Popisuje: *„My se sobě navzájem hodně svěřujeme, někdy mě to až jako překvapí, ale беру to.“* Říká: *„Hodně lidí mí okolo říká, že jsem jako rychleji dospěla. Byla jsem ta vrba, mně to nevadilo, ale je možná fakt, že mi to trochu to dětství ubralo.“* R5 se často zmiňuje o tom, že jí bylo matky líto. Sama tvrdí, že“ *„Pasovala jsem se nebo jsem byla pasována do role ochránitele a chlapa rodiny. Starala jsem se o mladší sestru, která po rozvodu hodně brečela. Prostě jsem tak nějak zmužněla a přebrala roli toho otce.“* UR4 zaplnil roli nevlastní otec velmi brzo po rozvodu, i když jak popisuje: *„Máma ví, že ve mně má tu oporu, takže mi zavolá a dost jasně mi připomene, že jsem tady od toho.“* Zde R4 nezaplnil roli otce emocionálně, ale spíše fyzicky. Podotýká. *„Já se starám o ty chlapský práce, mamky přítel se do toho moc nezapojuje.“* U R1 a R2 pomohli převážně prarodiče a matka se svým dětem nikdy s ničím nesvěřovala, v podstatě s nimi nikdy o svých pocitech nemluvila. Naopak R1 se zmiňuje: *„Mamka mě k ničemu nepouštěla a pak se zlobila, že to neumím.“*

Kategorie číslo 4: Nesnadná separace, aneb maminka mě nechce pustit do světa.

Kódy:

- Špatně, hrůza, hádky
- Mamka byť říkala, že mi to přeje, se s tím nemohla dlouho srovnat
- Pokaždé když jsem přijela, jsme se hádaly kvůli blbostem
- Myslím, že byla příliš dlouho zvyklá, že mě má doma
- Nechtěla si odvyknout
- Mamka brečela
- V tu chvíli byla vyděšená
- Bylo jí to líto
- Šlo jí o to, že zůstanou samy.
- Mamka to nesla špatně
- Mamce to rozhodně bylo líto, že jsem pryč
- Chodila za mnou, jestli se nechci vrátit
- Často mě přemlouvala.

Separční proces byl problémem u respondentek 1, 3 a 5. Nemůžu v případě mých dotazovaných zevšeobecnit, že muži jsou z tohoto procesu vyčleněny a svým způsobem

osvobozeny. R2 stále žije s matkou, tudíž separace se ještě neodehrála a R4 již od svých 14let žije mimo domov, tudíž si respondent buď nevybavuje, nebo zkušenost se separací nezaznamenal, kvůli brzkému odchodu z domova. R1, R3 a R5 se shodují, že odchod z domova byl pro jejich matku velmi bolestivý. O otci se nezmínily, ale jak bude následně uvedeno, otec se po rozvodu nevěnuje a nezajímá, tudíž v separačním procesu nehraje významnou roli. Jak však popisuje Chvála a Trapková (2009) dítě potřebuje během dospívání a tedy separačního procesu přítomnost obou rodičů. V těchto případech otec chyběl, tudíž si do svého život nemohly odnést potřebné informace. Jak popisuje Chvála a Trapková (2009): *„Zdravý otec je pro dceru tím nejbezpečnějším mužem, kterého nebudou přitahovat její tělesné tvary a se kterým může začít zamilování v pořadí, které jako žena pro rozvinutí své tělesné sexuality nutně a přirozeně potřebuje. Jedině tak ji otec obrazně řečeno vyprovodí jako vztahově zralou a sexuálně připravenou do náruče prvního milence.“* (2009, str. 120) Zejména pak R1: *„Je pravda, že často vzhlížím a koukám po starších, jakoby mi ten táta chyběl. Já vyloženě jako nehledám vlastnosti táty, ale přitahují mě o dost starší, i když jako manžela mám stejně starého.“* Co se týče matek, z uvedené kategorie vyplývá, že odchod svých dcer nenesly dobře. R3 komentuje: *„Spíš jim šlo o to, že zůstanou samy.“* Pro matku jako zůstávajícího rodiče je jistě těžké, překonat další odchod a ztrátu svého blízkého, natož potomka. Důležité však je, že, matka během separačního procesu předává své dceři, stejně jako otec informace nebo jak popisuje Chvála a Trapková: *„požehnání“* (2009, str. 110) Učí dceru pracovat v domácnosti, což v případě R1 nefungovalo: *„Když mamka nemusela, k ničemu mě nepouštěla a pak se zlobila, že to neumím.“* Chvála a Trapková (2009) popisují, že i s tímto mohou mít matky problémy, i přesto, že když bylo dítě malé, tak matce pomáhalo. R1 popisuje: *„Nesnesly jsme se v kuchyni a padaly tam i sprostý nadávky a tak.“* Další klíčovou informací, kterou matky předávají, je: *„v postojích k mužskému světu, jehož otec je samozřejmě součástí. Na tom, jakou zkušenost udělala matka s muži, jak se o nich vyjadřuje před dcerou, jak konkrétně pojmenovává svůj vztah k otci jako svému partnerovi, na tom všem bude hodně záležet, jak si dcera poradí v dalších fázích osamostatňování.“* (2009, str. 113) Opět u R1 je jasná známka konfliktního separačního procesu. *„Chodila za mnou, jestli se nechci vrátit, ještě počkat, jestli jsem se neunáhlila.“* U zbylých respondentek je vztah k otci a názor na muže také ovlivněný. R5 se neustále zmiňuje o tom, že s otcem vztah neudrží a problémy s jinými muži má taktéž. *„Partnerské vztahy už jsou mnohem horší, zatím mi žádný nevydržel.“* V závěru bych

uvedla, že matky dotazovaných měly potíže s odchodem jejich dcer, zejména pak u R3 a R5, kde se zároveň během rozvodu zaplnily i mezery v roli, viz výše.

DVO2: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby dobrého místa?

Kategorie 5: Distancované dítě

Kódy:

- Nechodili jsme k němu.
- Nevyhledávala jsem ho.
- Nenavštěvovala jsem ho.
- Neměla jsem ho za to ráda.
- Přišlo mi, že si nás kupuje.
- Já jsem tátu nepotřebovala.
- Mně táta jakoby nechyběl.

Saturace potřeby místa má v PBSP svůj zásadní význam. Člověk, aby mohl uplatnit svou existenci, musí cítit, že žije v mysli i srdci svých rodičů. Člověk, který má ideálně naplněnou potřebu místa se cítí sebejistý a má vytvořené své místo ve světě, jak na doslovné, tak i symbolické úrovni. V našem případě se respondenti zmiňují o tom, že svého otce nenavštěvovali, ba dokonce se s ním stále nestýkají. Tudíž neměli vytvořené své bezpečné místo, jak fyzicky, tak ani v mysli svého otce. Prakticky by se dalo říct, že pro ně otec neexistuje a to zejména u R5 a R4. R4 výrazně mluví pouze o své matce, otec v jeho životě nesehrál žádnou významnou roli, říká: „*On tu prostě nebyl.*“ Stejně tak R5 se svým otcem neudržovala a momentálně ani neudržuje kontakt. „*S tátou vůbec teda, náš vztah je víceméně chladný, nevidáme se, maximálně 1x ročně.*“ Pessoa doplňuje, že v případě nedostatečně naplněné potřeby místa se jedinec necítí doma v žádném prostředí. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009) R5 sděluje: „*Není to můj domov, místo, kde se cítím sama sebou je asi práce aktuálně. Já často cestuju. Já se v Čechách necítím dobře a jsem ráda, že teď můžu pracovat v Německu.*“

DVO3: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby bezpečí?

Kategorie 8: Hádky jako důvod k ukončení vztahu

Kódy:

- Hodně se hádali
- Napjatá situace

- Hodně se hádali

Všichni dotazovaní uvádějí jako jednotnou příčinu hádky, jako hlavní důvod, který vedl k rozpadu vztahu jejich rodičů. I odborná literatura mluví, že odlišnost povah názorů a zájmů je nejčastější příčinou rozvodu. Hádky a častý konflikt v domácím prostředí nemůže mít dobrý vliv na vývoj dítěte. Ačkoliv pouze jeden z respondentů se zmínil o tom, že se doma necítil v bezpečí: „*Hrozně jsem brečela a bála jsem se, že otec mamce ublíží fyzicky, nechtěla jsem být vlastně doma, přišla jsem si jinde v bezpečí.*“ I z výpovědí ostatních respondentů je patrné, že hádky rodičů nebyly příjemné, tudíž se zde objevuje ideálně nenaplněná potřeba bezpečí i místa. Proto všichni dotazovaní v závěru jednotně odpovídají, že rozvod jejich rodičů bylo možná to nejlepší, co se jim mohla stát. „*Nedovedu si představit, že by ty dva byli spolu a já mezi nimi někde, takže já si myslím, že v uvozovkách to bylo to nejlepší, co se mohlo stát.*“ Pěsso se zmiňuje, že jedním z deficitů nedostatečného naplnění potřeby ochrany je: „*citlivost, zranitelnost, strach a úzkost.*“ (Pěsso, Boyden-Pěsso, Vrtbovská, 2009, str. 99) Až na R4 je z výše uvedené kategorie 2 patrné, že z nedostatečného zajištění potřeby bezpečí a jistoty jsou jedinci vystrašení z budoucnosti. Následkem hádek a rozbrojů v orientační rodině si dotazovaní nejsou bezpečně jisti, svými vlastními vztahy a založením rodiny. „*Ty hádky, každý se hádá, ale já si v tomhle nevěřím. Fakt se toho bojím a bojím se, že se toho pocitu nezbavím.*“ V následující kategorii se nám prolínají rovnou tři deficitní potřeby. Již objasněná potřeba bezpečí a jistoty, tak i potřeba bezpečného místa. Úzce související je také potřeba sycení, jelikož hádky nejsou dobrými podněty pro zdravý vývoj dítěte.

Kategorie 7: Dlouhodobě konfliktní manželství aneb o harmonii se u nás nedalo mluvit

Kódy:

- Nebyl to ideální pár
- Nemyslím si, že jsme byli pohromadě
- Poměrně se hádali
- Naši byli 3 roky svoji a už tam probíhaly hádky, alkohol, nějaký tahanice
- Máma nežila v láskyplném vztahu
- Z mého pohledu nemají a nikdy neměli nic společného

Z uvedeného vyplývá, že vztah mezi rodiči nebyl u žádných z respondentů idylický. Dalo by se tedy říci, že dotazovaní vyrůstali v disharmonickém a konfliktním vztahu

už od dětství. Vyrůstat v prostředí, ve kterém je neustálé napětí a hádky, může mít za následek nedostatečného naplnění potřeby bezpečí, ale také bezpečného místa. Stejně jako tomu bylo u předchozí kategorie.

DVO4: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby sycení?

Kategorie 9: Rodiče aneb lidé, kteří se svými dětmi pocity nesdílí.

Kódy:

- Přišla jsem si spíš jako pátý kolo u vozu
- Myslím, že jsem emocionálně dost strádala
- Vyčítala mi, že se o nás starala, že si moje trápení nezaslouží
- Nikdy jsme nebyli rodina, která se o všem baví o pocitech a trápeních
- Nebavíme se o tom, kdo co chce
- Nijak zvlášť o tohle asi nepečovala
- Já jsem za nimi mohl přijít, ale nechodil jsem
- Ten vztah jsme nikdy neměly kamarádskej ani máma-dcera
- Nebylo tam, že bychom si sedly, nějaký situace probíraly
- Nebyla taková, že by přišla a zeptala se
- Já jsem k ní neměla důvěru
- Po rozvodu se ten vztah mezi nám zhoršil
- Co se týče lásky, fakt o tátovi mluvit nemůžu
- Nikdy mi do života toho moc nedal.

Naplnění potřeby sycení na doslovné úrovni nebývá v souvislosti s rozvodem výrazným deficitem. Ačkoliv respondenti vzpomínají, že po rozvodu jejich finanční stránka nebyla příznivá, nikdo nereflektoval, že by rodina neměla finanční prostředky na potravu. Co se týče naplnění potřeby na symbolické úrovni, jsou na tom o poznání hůř. Matka je často po rozvodu plně zaneprázdněna svým zaměstnáním a na děti nezbývá mnoho času. Konkrétně R1 a R2 často zmiňují, že si museli sami se sebou vystačit. R2 to bezprostředně po rozvodu vnímal jako výhodu: „*Po rozvodu byla dost často v práci, takže jsme byli na pospas osudu se ségrou. Jako nám bylo dobře, mohli jsme žít podle svého, nikdo nám do toho nekecal.*“ R1 to však viděla z trochu jiného pohledu. „*Chodila hodně často, třeba půl roku od rána do večera do práce, tak jsme se úplně nevidaly. Ten vztah jsme nikdy neměly kamarádskej ani máma-dcera. Nějak to tam úplně tohle nebylo.*“ Je zřejmé, že R2 v tu dobu jako chlapec, tolik nevyžadoval kontakt s matkou,

tak jako to chybělo R1, která tuto změnu zaznamenala. R5 se taktéž zmiňuje o tom, že matka více času po rozvodu trávila v práci. I přestože přijala mezeru v roli, což bylo spíše, jak ona popisuje roli otce, nežli manžela. „*Starala jsem se o mladší sestru, snažila se pomáhat mamce, prostě víc tak nějak zmužněla.*“ S matkou nikdy o svých pocitech nemluvila: „*Nikdy jsme se nebavily o tom, jak se cítím já nebo ona.*“ Respektive pokud je dítě syceno málo podněty (láskou, nedostatkem pozornosti apod.), ať už je to v důsledku zaneprázdněnosti rodičů nebo jejich povaze, mohou mít děti v dlouhodobém důsledku problémy s navazováním vztahů. (Chvála, Trapková, 2009) U R1 i R2 rodiče nikdy nesdíleli své pocity. S dětmi nekomunikovali o jejich emocionálních potřebách. Možná proto se také sourozenci shodují, že: „*Nemyslím si, že jsem úplně komunikativní typ a nemusím vyhledávat nové kontakty. Myslím si, že neumím navazovat kontakty.*“ R2: „*Já jsem jako hodně uzavřenej, když přijdu mezi deset nových lidí, tak si je nejprve potřebuji okoukat, budu je poslouchat, ale bude mi trvat, než se s nimi vůbec začnu bavit.*“

DVO5: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby podpory?

Kategorie 10: „Neviditelný“ otec aneb otec, který nevěnuje pozornost, nevychová a nemá zájem

Kódy:

- Táta se mi nevěnoval.
- Táta se nezapojoval.
- Táta naštěstí nezasahoval.
- Byl nejradši, když si s námi hrát nemusel.
- Nemyslím si, že vychovával.
- Netrval na tom.
- Bylo mu to jedno.
- Táta nikdy neměl zájem
- Táta neprotestoval.
- Táta byl b tomhle mimo.

Z uvedeného je patrné, že otec o své potomky nejeví známky zájmu. Jak popisuje Chvála a Trapková (2009), přestože ve starším školním věku dítě nevyžaduje tolik přítomnost otce jako matky, později mu pro jeho správný vývoj chybí. Všichni dotazovaní až na R3 se ztotožňují, že jejich otec se po rozvodu do výchovy nezapojoval a svým

způsobem pro ně neexistoval. R3, která jak již bylo popsáno, sice zaplnila roli otce a manžela po rozvodu, ale stále cítila od svého otce podporu, především v oblasti vzdělání, ale i finanční. Říká: *„K tatkoví mám a měla jsem dobrý vztah. Vždy byl na nás hodný, možná někdy až moc. Chtěl nám vynahradiť dny, kdy s námi nebyl. Když byl nějaký problém, tak on hodně mluvil, vždycky se to snažil vysvětlit jako nějak logicky.“* Z její výpovědi je patrné, že otec se do výchovy zapojoval a na rozhodování o důležitých věcech se podílel. U ostatních respondentů, jak tomu napovídají kódy, se otec nepodílel a pozornost svým dětem nevěnoval. R4 komentuje: *„On tu prostě nebyl, neměl zájem, mám ho svým způsobem rád, ale nikdy mi do toho života moc nedal.“* Otec u R1 a R2 je na tom obdobně. R2 se zmiňuje: *„Táta byl hodně v práci, když nebyl v práci, tak byl v garáži, když nebyl v garáži, tak byl v hospodě. Víceméně jsme byli vždycky spíš sami s mámou.“* Veškeré povinnosti připadly na matku. *„Že by se mi táta někdy takhle věnoval, tak to spíš ne. Že by s námi psal úkoly apod., možná jednou a jsem rád, že vícekrát se to neopakovalo.“* R1 také popisuje, že většinou volného času, trávili spíše u prarodičů nebo venku se svými kamarády. Tvrdí: *„Když si náš tatínek s námi měl hrát, tak nejradši měl hru na medvědy, když si s námi hrát nemusel.“* Saturace potřeby podpory je důležitá a to dle mého názoru nejvíce v období dospívání. Dle Šamánkové nenaplněná potřeba podpory v dětech vzbuzuje pocity: *„nejistoty, nestability nebo ztráty rovnováhy, rozechvění, nervozitu, nebo dokonce paniku, bezmocnost.“* (2011, str. 53) Často se takoví jedinci obávají nových situací, jsou si nejisté. Podobně jako R5: *„Většinou jsem dost nerozhodná, a dost přemýšlím, co když udělám tohle, a co když tamto. Přemýšlím dopředu, jak by to mohlo dopadnout a vymýšlím si různé scénáře v hlavě, co by kdyby.“* I R3: *„Já jsem hrozný stresář, takže nové tíživé situace nesu těžko a až někdy přehnaně se bojím.“*

Kategorie 11: Komunikace v rodině vážne, aneb nikomu se nesvěřuji.

Kódy:

- Myslím, že jsem s nikým o tom nechtěla mluvit
- Nikomu jsem nic neříkala
- Nevyhledávala jsem to.
- Nepotřebovala jsem nikoho.
- Spoustu věcí jsem neřešila, pokud jsem nemusela.
- Já jsem se v životě nikomu nesvěřovala.
- Nic nikomu neříkám.

- Vše v sobě dusím.
- Neměl jsem, ale máma by mi pomohla.
- Já si to nepřipouštěla, nechtěla jsem prostě
- Nenapadá mě, s kým bych o tom mohl mluvit.
- Do detailů jsme to určitě neprobírali.

Stejně jako u předchozí kategorie, kde otec nefungoval a děti materiálně spíše nepodporoval i zde se objevuje nedostatečná saturace potřeby podpory. Zde již hraje roli nejen otec, ale i matka. Často jsem se ve výpovědích respondentů setkala s tím, že se svými rodiči pocity nesdílí, nekomunikují. Následkem takového jednání je dle Pessa pocit nejistoty, člověk se může cítit neklidný, neschopný relaxace a má nutkání odevzdávat se druhému. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009) Kromě R2, který byl odmala sám podporován vždy svou sestrou, tudíž nutkání pomáhat druhému nemá, říká: *„Nemyslím si, tu podporu mi dávala ségra, tedy spíš mně.“* Ostatní dotazovaní se souhlasně shodují, že oni sami jsou více podporovateli a někdy nejsou sami schopni pomoc přijímat. R3 komentuje: *„Já jsem spíš ten dávající typ, moc neumím přijímat, lépe se cítím, když já můžu někomu pomoci, sama si o to nikdy neřeknu. Dokonce mi to je někdy i nepřijemný.“* Velmi úzce to také souvisí s mezerou v roli, kterou R3 ukázkově zaplnila. Šamánková (2011) popisuje, že pokud se člověk stane příliš samostatným, bude se cítit nedostatečně podporován a postupně se ji naučí i odmítat. R5 se taktéž považuje za člověka, který více podporuje druhé, říká: *„Ano, vždycky se pro všechny rozdám a dost často se mi už stalo, že když pak jsem potřebovala podporu já, ne vždycky jsem jí dostala anebo ne v míře, kterou bych čekala a jakou já dávám druhým.“* Otázkou je, na kolik R5 dokáže své pocity sdílet s ostatními, jelikož z rodiny je zvyklá: *„Nikdy jsme nebyli rodina, která se o všem baví. Nebavíme se o tom, kdo co chce, koho co baví nebo čeho chceme dosáhnout, o pocitech, trápeních atd.“*

DVO6: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby limitů?

Kategorie 13: Porozvodová anarchie aneb rozvolnění hranic

Kódy:

- Po rozvodu se ty hranice 100% posunuly, my jsme měli takovou anarchii.
- Určitě se ty pravidla po rozvodu víc uvolnily.
- Na mamku jsem si dovolil víc, když jsem věděl, že tam není táta
- Já v podstatě věděl, že si můžu dovolit cokoli

- Na mamku jsem asi začala být víc drzá
- Věděla jsem, že si můžu víc dovolit a taky jsem to dělala
- Máma se snažila zakazovat, ale já věděl jak na ni.
- Když jsem dlouho otravoval, tak nakonec povolila.
- I jakoby ta volnost byla větší.
- Mamka neměla moc čas, byla hodně zaměstnaná, takže to bylo v klidu.
- My jsme si tam mohli dělat, co jsme chtěli.
- Co jsme chtěli, to jsme měli

Každé dítě by mělo mít ve svém životě nastaveny hranice/limity, kam až může zajít. U R1, R2 a R3 je patrné rozvolnění těchto hranic po rozvodu. Přestože z předešlých kategorií u R1 a R2 víme, že otec se do výchovy nezapojoval, avšak na pravidla byl důsledný. R1 popisuje: „*Tátovi to bylo asi úplně jedno, ale pak vybuchnul.*“ Jistá autorita ze strany otce se tedy v rodině objevila. Dokládám komentář R2: „*Já jsem se po tom rozvodu nebál toho, že by mi někdo mohl dát přes hubu.*“ Podobně to s autoritou měla i R3. „*Táta byl nervák, hodně křičel. Mamka byla ta hodnější asi.*“ Je tedy zřejmé, že po odchodu otce děti cítily větší pocit volnosti. R2: „*Na mamku jsem si víc dovolil, když jsem věděl, že tam není táta. To vím, to přiznám, v té pubertě mi možná ta autorita táty chyběla.*“ Vhodně to dokládá sestra R1: „*Podepsalo se to na něm i ve výchově, jako je chytrý nebo to, ale neměl tam tu ruku a rád a dělal si, co chtěl a mamka na něj nestačila.*“ I Pесо tvrdí, že není-li správně naplněna potřeba hranic, může se dítě projevovat neohleduplně a není schopno vnímat důsledky svého jednání. (Pесо, Boyden-Pесо, Vrtbovská, 2009) Nejenomže v těchto případech jedinci ztratili svou autoritu, ale k uvolnění hranic došlo také kvůli příliš velké zaměstnanosti matky. R1 to popisuje: „*I jakoby ta volnost byla větší, hlavně mamka neměla moc čas, byla hodně zaměstnaná, takže to bylo v klidu.*“

Kategorie 12: Zpřísnění pravidel aneb radikální změna

Kódy:

- Hodně se ty pravidla zpřísnily.
- To byly příkazy, tohle můžeš, tohle nesmíš, tohle musíš.
- Musel jsem se učit, každou neděli pravidelný zkoušení, musel jsem odevzdávat žákovskou knížku.
- Nějaký zarach proběhl, na fotbal apod.
- Máma na mě byla větší pes, víc jsem se musel učit.

- Takový nároky nikdy neměli.
- Musely jsme ji se sestrou pomáhat a chodily jsme uklízet.
- Mám pocit, že mě pořád chtějí řídit.

V opačném případě, stejně jako to popisuje Šamánková (2011) se pravidla zpřísnila, neboli hranice byly nastaveny příliš pevně. Jedná se především o R4. U R4 byla a je celý život dominantní matka. Už několikrát jsem se zmiňovala, že otec byl dle respondenta nefunkční a svým dětem se nevěnoval. Otázkou je nakolik je tato skutečnost objektivní, o čemž budu více pojednávat v kazuistice, kde popíšu případ syndromu zavrženého rodiče. R4 popisuje, že: *„Před rozvodem, my jsme neměli nastavený žádný hranice. Máma nám nechávala volnost. To všechno začalo až po rozvodu. Hodně se ty pravidla zpřísnily.“* R4 se zmiňuje o tom, že matka velice dbala na synovo vzdělání: *„Když to řeknu z celý rodiny, tak jenom na mě byla větší pes. U ségry vůbec, já jakoby neříkám, že by ji nepodporovali, ale takový nároky nikdy neměli. Nevím, jestli to bylo kvůli tomu rozvodu, jestli máma ze mě chtěla aspoň něco mít.“*

6.6 Diskuse výsledků

V následující kapitole vyhodnotím na základě dílčích výzkumných otázek empirické šetření ve vztahu k hlavní výzkumné otázce, která zní: Jaká je retrospektiva zážitku naplňování základních vývojových potřeb, jakožto nedílné součásti životního příběhu, v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem?

Nejprve se budu zabývat DVO1: Jaké jsou osobní zkušenosti respondenta se zážitkem rozvodu v dětství? Respondenti byli v průběhu rozhovoru dotazováni na retrospektivu zážitku a zkušenosti v souvislosti s rozpadem vztahu svých rodičů. Je zřejmé, že respondenti se nebudou shodovat ve všech zážitcích, o to zajímavější je pozorování odlišností u jednotlivých případů. Respondenti R2, R3 a R4 udávají, že bezprostředně po rozvodu jako nejčastější emoci cítili smutek. Přestože R1 a R5 tento fakt neuvádějí, tak popisují, že role otce jim do budoucna chyběla a stále ji postrádají a to především v oblasti partnerských vztahů. R1: *„Vzhlížím ke starším mužům, jakoby mi chyběl ten táta.“* R5: *„Partnerské vztahy už jsou mnohem horší, zatím žádný nevydržel.“* Tudíž mohu shrnout, že respondenti buď trpěli odchodem otce ihned po rozvodu, nebo tento proces nese své následky i do budoucnosti.

Co se týče budoucnosti, respondenti sdělili, že jednou plánují manželství i rodičovství, ale mají v tomto ohledu velké obavy. Obavy, že nedokáží svým dětem zajistit úplnou rodinu až do jejich dospělosti. Pouze R4 podotýká, že manželství je

pro něho důležité a odsuzuje lidi, kteří žijí, jak se říká „na hromádce“. U R4 se na chvíli zastavím a v propojení s teoretickými prameny popíši jako kazuistickou část, kde se budu zabývat syndromem zavrženého rodiče.

Kazuistika s pracovním názvem Matka jako super žena

R4 žil do svých deseti let s oběma rodiči. Otec často cestoval kvůli zaměstnání do zahraničí, tudíž i před rozvodem nebyl s dětmi ve stálém kontaktu. Nemohu také tvrdit, že rodina před rozpadem žila v harmonickém soužití. Volný čas spolu téměř netrávili. Po rozvodu se matka s dětmi odstěhovala na Moravu. Již zde byla patrná její manipulace: „*Já si pamatuju, že jsem se nechtěl stěhovat na Moravu, ale máma mi vysvětlovala, že to pro mě bude lepší. Začala mi vysvětlovat ty fakta, že začneme od znovu, že nám bude líp.*“ Matka tedy odstěhovala své děti na druhou stranu republiky, tudíž okamžitě zamezila kontaktu s otcem svých dětí, jelikož on musel zůstat ve svém původním bydlišti. Stejně to vnímá i R4, z pohledu staršího bratra, jelikož má sestru, která v tu dobu byla v předškolním věku. „*Ségra na tom byla bitá, ta vlastně vůbec nevěděla, o co jde, jak byla malá a najednou byla bez táty. Možná to byl i pak důvod, proč se s ním nevidala. Táta se ségrou neměl vůbec žádný vztah.*“ Na druhé straně se R4 neustále zmiňuje o tom, že: „*Otec o rodinu neměl zájem, neprotestoval, do ničeho se nemontoval, jakoby mu to bylo jedno.*“ R4 si vzpomíná, že otec za nimi občas jezdil na Moravu, ale spíše se je snažil vždy uplácat dárky. „*Je pravda, že táta si mě hodně kupoval nebo hodně, když mě jednou za ty dva měsíce viděl, tak přivezl nový kopačky a myslel si, bůh ví co. Jako já jsem byl samozřejmě rád, ale máma mi toho dala mnohem víc.*“ Často o své matce mluví jako o ženě, která mu do života dala všechno: „*Máma pro nás udělala všechno; Máma nám dávala všechno; Jsem jí vděčnej; U mamky jsme měli celej život bezpečí; Máma nám dávala celej život.*“ apod. Taktéž velmi podrobně popisuje, jaký vztah chovala matka k jeho otci. „*Máma po něm v podstatě nikdy nic nechtěla. Máma byla benevolentní. Byla jakoby hodná. Mamka měla k tátovi vlastně až moc dobrej vztah. Chovala se k němu hezky.*“ Zde je patrné, že matka se snažila být v očích svých dětí za tu nejlepší. Jak popisuje Bakalář (2006): „*Když je dítě zpracováno, slyšíme od programujícího rodiče: „Já jsem se snažila, ale z druhé strany nebyl žádný zájem, dítě samo pozná, kdo je má rád, a do toho výběru se dítěti nepletu.*“ (str. 42) Toto mohu názorně uvést na příkladu u popisovaného respondenta: „*Máma jakoby říkala něco na tátu, ale nikdy nám nezakazovala se s ním vidět. To spíš ségra měla víc názorů jako mámy na tátu, že táta tady to a tady to, takže ségra stála hodně za mámou. Já teda taky, ale s tátou jsem se aspoň párkrát vidal.*“ U SZR jde především o manipulaci dítěte, které vede k nenávisti

k zavrhovanému rodiči, v našem případě k otci. (Bakalář, 2006) Bakalář (2006) říká: „*Negativní vlastnosti zavrhovaného rodiče zveličuje, vytrhuje z kontextu, jeho klady opomíjí.*“ (str. 42) Pro děti je matka ženou, která se zvládla postarat o celou rodinu, bez pomoci jejich otce. Otázkou je, nakolik je tato vzpomínka objektivní. Matka sice nezakazovala kontakt, ale otcovi negativní vlastnosti často vyzdvihovala, a to víc u respondentovy mladší sestry. Mohu také usuzovat, že právě proto R4 nemá obavu o budoucnost své plánované rodiny. Říká: „*Když vidím, co dokázala máma sama, nemám pochyb o tom, že to zvládnou taky. Mám přece její školu.*“

Dalšími zážitky, či lépe řečeno zkušenosti, měli respondenti se zaplněním mezery v roli. Konkrétně se to týkalo respondentek R3 a R5, ale taktéž u R4, kde se role zaplnila především na fyzické úrovni. Tudíž nemohu zevšeobecnit, že mezeru v roli nahrazuje nejčastěji dcera, jako tomu je v našem případě u zážitku se separací. Zkušenost se zaplněním role manžela a otce, úzce souvisí také s potřebou podpory. Jak popisuje Šamánková (2011), pokud se dítě cítí nedostatečně podporované, naučí se pomoc odmítat, jelikož je ze svého života zvyklé, svou podporu pouze dávat. Stejně jako to ve svých výpovědích dokazuje R3 a R5. Poslední zkušeností, která se při rozhovorech s dotazovanými objevila, byl problém se separací. Jak už jsem se zmiňovala, separační proces byl konfliktní pouze u respondentek R1, R3 a R5. Úzce se tento problém také pojí s mezerami v rolích, jelikož R3 a R5 tuto zkušenost mají. Pro matky bylo pochopitelně těžší opouštět svou dceru, ale i oporu, kterou jim dcery poskytovaly. Opět, i přestože v představovaném výzkumném šetření měly problémy se separací pouze dívky, nemohu tento fakt zobecnit jen na ženskou populaci. Odborná literatura (Chvála a Trapková, 2009) mluví i o mužích.

Dále budu diskutovat o DVO2: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby dobrého místa? Je důležité rozlišit, jak to měli respondenti s naplňováním potřeby místa na doslovné a symbolické úrovni. Při zkoumání jsem došla k závěru, že respondentům, až na R5, byla na doslovné úrovni naplněna potřeba místa ideálně. Mohu pouze polemizovat, zdali si dotazovaní skutečně dokázali vzpomenout, jak se doma po rozvodu cítili. R1, R2, R3, R4 i R5 žili dlouhodobě v disharmonické rodině, kde se často objevovaly hádky, tudíž mohu usuzovat, že po rozpadu konfliktního manželství se situace doma uklidnila a děti se konečně cítily v rodinném prostředí dobře. Podrobněji bych se tedy zaměřila na R5, která popisuje, že saturace potřeby místa nebyla naplněna na žádné z uvedených úrovní.

Kategorie 6: Domov aneb místo, kde nechci být

Kódy:

- Nechtěla jsem být vlastně doma
- Přišla jsem si jinde v bezpečí
- Nechtěla jsem tam být
- Pořád jsem obrazně řečeno utíkala/chodila ven.

V následující kategorii je již patrná nenaplněná potřeba místa na doslovné úrovni. R5 se doma po rozvodu necítila dobře. Své bezpečné místo nespécifikovala jako ostatní respondenti, ale zobecnila: „*U všech kamarádů, byla jsem u nich pečená vařená.*“ Tento pocit, jí zůstal až do dospělosti a raději navštěvuje své vrstevníky, než aby trávila čas doma se svou matkou či sestrou. Tvrdí: „*Pořád se u kamarádů cítím dobře asi lépe než doma.*“ Sama nedokázala popsat, proč se prostředí, ve kterém vyrůstala, změnilo v zázemí, kam nepatří a kde se dobře necítí. Říká: „*Neodkážu ani přesně popsat důvod proč. Byl to pro mě asi útek z reality trochu, nemyslet na to a myslet na jiný věci.*“

Již z uvedených kategorií (viz předchozí kapitola) je patrné, že otec u R1,R2,R4 a R5 nebyl zcela funkční. Již před rozvodem se otec dětem nevěnoval, jak říká Pessa (Pessa, Boyden-Pessa, Vrtbovská, 2009) neměl vytvořené místo v mysli pro svoje potomky. Jedinci, jež nemají naplněnou potřebu místa na symbolické úrovni, se mohou, cítit nejistí, mají pocit, že nikam nepatří (viz. R5).

Následně budu diskutovat o DVO3: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby bezpečí? Již jsem se zmiňovala, že respondenti R1, R2, R3, R4 a R5 uvádějí, že hlavní důvod, který vedl k rozpadu vztahu jejich rodičů, byly hádky. Je tedy zřejmé, že respondentům nebyla ideálně naplněná potřeba bezpečí ani bezpečného místa, jelikož tyto dvě potřeby spolu velmi úzce souvisí. Hádky a disharmonické rodinné prostředí musí mít nutně vliv na jedince, především na pocit jistoty a bezpečí, které by v rodinách mělo být. Dítě, jež má naplněnou potřebu bezpečí a ochrany ze své orientační rodiny, se cítí v životě jistější a neobává se nových věcí. U dotazovaných je patrný strach z budoucnosti, konkrétně u R1, R2, R3 a R5. Z uvedených výpovědí vyplývá, že si nejsou jisti svými vztahy, manželstvím ani založením rodiny. V závěru mohou vyhodnotit, že v případě dotazovaných nebyla řádně naplněna potřeba bezpečného místa a jako následek si respondenti (R1, R2, R3 a R5) odnášejí pocit nejistoty a strachu z blízké budoucnosti.

Dále budu diskutovat o DVO4: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby sycení? Tato potřeba nebyla řádně naplněna především u R1, R2 a R5 a to z důvodu příliš zaměstnané matky, která se musela postarat o chod domácnosti, aby rodina měla po rozvodu dostatečné materiální zabezpečení. Je však pravdou, že matka ani otec se svými dětmi nekomunikovali a pocity víceméně nesdíleli před rozvodem, o to horší byla situace po rozvodu. Chybí zde tedy úplně sycení podněty (láskou, pozorností apod.) Vycházím především z toho, že nedostatečné naplnění potřeby sycení může mít v dlouhodobém důsledku problém s navazováním vztahů. R1 i R2 jsou tomu důkazem, jelikož popisují, že oba jsou spíše uzavření a nové kontakty nevyhledávají. R5 zase nemá problém s navazováním vztahů s vrstevníky, ale spíše nedokáže udržet vztahy partnerské. Špaňhelová (2010) se ještě zmiňuje o tom, že děti ve starším školním věku, brzy hledají osobu, která by je nasýtila láskou, kterou v rodinném prostředí nemají. Stejně jako u R1: „*Já jsem odešla ze dne na den, za první láskou, kterou jsem potkala. Mně to hrozně pomohlo, ulevila jsem si, odpočinula jsem si.*“ Co se týče R3, se svou matkou často komunikovala a své emoce navzájem sdílely. Otázkou je, do jaké míry byla sycena podněty dcera a kam až sahala podpora dcery směrem k matce, jelikož v tomto případě došlo k zaplnění mezery v roli. Ze subjektivní výpovědi respondentky R3 však myslím, že mohu uzavřít, že stejně jako u R4 byla potřeba sycení naplněna ideálně. Mohu pouze polemizovat do jaké míry, je tomu opravdu tak i vzhledem k SRZ u R4. Na doslovné úrovni byla naplněna potřeba sycení u R1, R2, R3, R4 a R5.

Dále budu diskutovat o DVO5: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby podpory? Zkušenost s ideálně nenaplněnou potřebou podpory má v důsledky rozvodu R1, R2, R3, R4 i R5. Jak už jsem se několikrát zmiňovala, zejména u R1, R2, R4 a R5 chybí podpora otce, který se o své potomky nezajímal, nestaral a svým dětem se nevěnoval. U těchto respondentů nebyla souhlasně naplněna potřeba podpory, místa ani bezpečí v důsledku nezájmu jejich otce. U R4 můžeme usuzovat do jaké míry je nezájem otce objektivní, ale v každém případě se důsledek chybějícího otce dostavil. U R3 byl otec funkční a své dceři se věnoval.

Další jev, který považuji za důležité zmínit je nejen ztráta podpory otce, ale také i matky, která se svými dětmi nekomunikuje a nesvěřuje se. Na podobný fakt, už jsem narazila u předchozí potřeby sycení. Dítě, jež nemá dostatečnou podporu rodičů je dle Pessa neklidné, nejisté, neschopné relaxace a má potřebu být nápomocno druhému. (Pessa, Boyden-Pessa, Vrtbovská, 2009) Stejně jako R1, R3, R4 i R5 nedokáží od druhých přijímat, ale lépe se cítí v pozici, kdy mohou dávat. Nedokáží se svými

starostmi svěřovat, jelikož na to v orientační rodině nebyli zvyklí nebo jim nebyl dán prostor. Pouze R2 takové nutkání nemá, jelikož vždy dostával dostatečnou podporu a možnost sdílet své pocity u své starší sestry. V závěru mohu tedy uvést, že dostatečně nenaplněná potřeba podpory se týká všech dotazovaných, ať už ze strany otce, matky nebo jiných důvodů jako je zaplnění mezery v roli u R3.

V poslední části budu diskutovat o DVO6: Jaké jsou zkušenosti respondenta se zážitkem naplňování potřeby limitů? U dotazovaných se zkušenost s nedostatečnou limitací projevila zejména u R1, R2 a R3. Opět se zde objevuje fakt příliš zaměstnané matky, která po rozvodu na své děti nemá čas. Děti se stávají nekontrolované, cítí se svobodnější a bez hranic. Je tedy pochopitelné, že mají sklony k neohleduplnému chování a nejsou si tolik vědomé důsledků svého jednání. (Pesso, Boyden-Pesso, Vrtbovská, 2009) Zajímavé je však porovnání u R3. Matka byla velmi zaměstnaná a na nastavování hranic pro svou dceru nezbyval čas, kdežto u sycení podnětů se matka vykazuje, jako velmi schopná. Se svou dcerou mluví, komunikuje, sdílí s ní pocity. Opět to poukazuje na zaplnění mezery v roli, kdy matka upřednostnila své potřeby před potřebami vlastní dcery. U R4 se zase naopak po rozvodu pravidla více zpřísnila. Mohu se ptát, čím byl tento fakt způsobený. Matka, jak už jsem popisovala v kazuistice výše, je velmi dominantní ženou, která ráda řídí své okolí a vše má pod svou kontrolou. V konečném důsledku měli R1, R2, R3 a R4 nedostatečně naplněnou potřebu limitů, ať už z pohledu příliš velkého uvolnění hranic nebo naopak zpřísnění. Dopad takového jednání rodičů je především u R2: *„Pokud mi někdo něco diktuje, nemám to rád. Chci si dělat věci po svém, nikdy mi do života nikdo moc nekecal. Když jsem něco provedl, táta mi dal přes hubu, ale pak jak odešel, nebyl tady nikdo, koho bych se bál. Celkové mám větší respekt z chlapů, ženský jako respektuju, ale myslím si svoje, to zní hrozně povýšenecky, co?“* Z uvedeného vyplývá, že u R2 matka působila příliš submisivně, tudíž je pochopitelné, jaké informace si z toho R2 odnáší.

Dílčí výzkumné otázky sytily výzkumnou otázku hlavní, tudíž v rámci HVO odpovídám následovně. Zážitek rozvodu byl pro dotazované nepříjemnou zkušeností. Jeho následky si sebou nesou do současnosti a má to vliv i na jejich budoucnost. Respondenti vykazují deficitní saturaci svých základních vývojových potřeb, i když nemohu tvrdit, že všech pět potřeb v plné míře. V největší míře zaznamenali respondenti deficit u naplnění potřeby podpory, kde otec nefungoval nebo matka byla příliš zaměstnána či s dětmi nekomunikovala. ZVP dle PBSP jsou velmi úzce provázané

a vzájemně na sebe navazují, tudíž nemohu a ani vzhledem k povaze práce není nutností, kvantifikovat počet nenaplněných potřeb.

Závěr

Tématem této bakalářské práce byla osobní historie a životní příběh jedinců z rozvedených rodin v kontextu naplňování základních vývojových potřeb. Na začátku práce jsem předpokládala, že mladí dospělí, jež prožili rozvod svých rodičů, zaznamenali vliv této události a jejich základní vývojové potřeby nebyly plně saturovány.

Rozvod je v životě dítěte událostí, která s sebou přináší řadu negativních emocí. Z názorů uveřejněných v odborné literatuře a ze skutečných zážitků respondentů, participujících na mém výzkumu, je zřejmé, že záleží hlavně na rodičích, respektive na jejich řešení této záležitosti, jak se děti s tímto zážitkem vyrovnají.

Na základě výzkumného šetření lze říci, že respondentům byly naplněny na doslovné úrovni všechny základní vývojové potřeby dle PBSP, až na R5, který vykazuje deficitní naplnění potřeby místa, jak na doslovné, tak i na symbolické úrovni. Pokud budu hodnotit psychickou rovinu, pak podle dle Pessa (Pesso, Boyden Pessa, Vrtbovská, 2009) naplnění potřeb na symbolické rovině, jsou na tom dotazovaní o poznání hůře. Obávají se rozpadu vlastního vztahu a kromě R3, kde otec se dceři věnoval, mají menší náklonnost k otci. Stejně o tom mluví i Amato (1999), který tvrdí, že jedinci z neúplných rodin mají větší sklony k rozvodu a mají menší náklonnost k rodičům, speciálně k otcům, se kterými často neudržují blízký vztah. V případě, že otec v rodině nefunguje a neprojevuje zájem o dceru, se může stát, že dcera má v dospělosti pochybnosti o své atraktivnosti jako žena a může mít stálou nedůvěru k mužům. Má ve svých heterosexuálních vztazích obavy, že ji mužský partner může zradit a opustit (viz R5). I synové z neúplných rodin bývají v dospělosti, ze strachu z odmítnutí, k ženám zdrženliví. Bojí se upřímnosti a důvěry v partnerku. Příliš nepovažují za nutné žít v manželství a jako R2 tvrdí: *“Vždyť je to jedno, když se rozhodnu, tak si dojdu na úřad a rozvedou mě do měsíce“*. Zdá se, že ženy i muži z neúplných rodin se obávají vlastního citového života a očekávají, že i jejich vztah selže.

Zajímavostí, na kterou bych v závěru ještě ráda upozornila, je fakt syndromu zavrženého rodiče. Původně nebylo v plánu se tímto tématem hlouběji zabývat, o to zajímavější je spontánní objevení tohoto syndromu, aniž bych se na něj ve výzkumném šetření zaměřovala. Dle mého názoru matka, které byla svěřena výchova dítěte, by ho měla povzbuzovat k nezávislému chování. Při tom je důležité podporovat vztah dítěte s otcem tím, že nebude otce pomlouvat a umožní jejich vzájemný styk. Matky ale často hlasitě kritizují své bývalé manžely, ponižují je a brání dítěti v aktivním chování.

Vzniká možnost, že vychovají nadměrně závislé a plaché dítě, stejně jako to můžeme pozorovat u R4.

Nemohu opomenout zmínit limity provedeného výzkumného šetření, zejména pak obecný limit nízkého počtu respondentů a kvalitativní přístup, v jehož „silách“ není zobecnit takto získaná data. Do jisté míry jsem také mohla získat zkreslené výpovědi respondentů – vzhledem k poměrně privátnímu tématu. Výzkumy lidského chování jsou oproti jiným výzkumům obtížnější, protože ve hře je mnohem více faktorů, které mají vliv na konečný výsledek. Vývoj naplňování základních vývojových potřeb jedinců je těžké předpovědět a to například z důvodu většího nárůstu rozvodů, více nesezdaných soužití, dětí žijících v nestabilním prostředí, tendenci odkládat svatbu a narození potomků co nejpozději.

K námětům na další výzkumné směřování tohoto tématu by mohlo být následující. Zaměřit se na dospělé osoby, které se rozhodly rozvést a opustit svou rodinu, ale zároveň pocházejí z neúplné rodiny. Cílem by bylo zjistit příčinu jejich rozhodnutí v souvislosti s jejich osobní historií. Zkoumat, jak byly naplňovány základní vývojové potřeby rozvedených respondentů a co je samotné, z jejich úhlu pohledu, vedlo k rozvodu – co postrádali od partnera nebo co tam naopak přebývalo. Zajímavé by vzhledem k výsledkům výzkumného šetření bylo také zkoumat, jaké mají respondenti zkušenosti s naplňováním základních vývojových potřeb, v případě úplné absence otce v důsledku rozvodu. Považuji za inspirativní zabývat se, kdo byl v tomto případě zástupným objektem, zaměřit se na zaplňování mezer v roli apod. V takovém případě by bylo vhodné genderově výzkum rozdělit.

Práce může být přínosem řadě pracovníků pomáhajících profesí, pro lepší pochopení souvislostí mezi rozvodem a nenaplněnými potřebami mladých dospělých, se kterými se během své praxe mohou setkat. Práce může být také přínosná pomáhajícím pracovníkům, kteří se orientují na párové či partnerské poradenství.

Cílem práce bylo popsat a na základě odborných pramenů analyzovat téma rozvodu v souvislosti s osobní historií a životním příběhem jedince a ve výzkumném šetření pak zjistit retrospektivu zážitku naplňování základních vývojových potřeb, jakožto nedílné součásti životního příběhu, v kontextu osobní zkušenosti s rozvodem u současných mladých dospělých.

I přesto, že jsem pouhým začátečníkem v oblasti výzkumu, s pokorou považuji cíl práce za splněný.

Seznam použité literatury

- 1) AMATO, Paul R. a KEITH, Bruce. Parental Divorce and Adult Well-being: A Meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*. University of Nebraska-Lincoln, 1991. s. 43-58. ISSN 1743-3737
- 2) AMATO, Paul. R Life-span adjustment of children to their parents' divorce. *The Future of Our Children*.1994. s. 143-164. ISSN 10548289
- 3) AMATO, Paul R.. Children of divorced parents as young adults. In: Hetherington EM (ed).*Coping with divorce, single parenting and remarriage. A risk and resiliency perspective*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates; 1999: 147-164. ISBN 0-8058-3083-9
- 4) BAKALÁŘ, Eduard. *Rozvodová tematika a moderní psychologie: (studijní texty jsou zaměřeny na osud dítěte, jehož rodiče procházejí nebo již prošli rozvodem)*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.
- 5) DUNOVSKÝ, Jiří a Zdeněk DYTRYCH. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 80-7169-192-5.
- 6) F. MURPHY, Robert. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. - dotisk. Praga: Sociologické nakladatelství Slon, 2006. ISBN 80-86429-25-3.
- 7) KATRŇÁK, Tomáš. Sociologické proměny podoby české rodiny. In: Kolektiv autorů. *Rodiče, děti a jejich problémy*. Sdružení linka bezpečí, 2011. s. 13-23. ISBN: 978-80-904920-1-1
- 8) KAVALÍR, Jakub. *Rodinné právo – manželství: přednáška*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2016.
- 9) KRATOCHVÍL, Stanislav. *Základy psychoterapie: [směry - metody - výzkum]*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-179-7.
- 10) KRAUS, Blahoslav et al. *Životní styl současné české rodiny*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-544-8.
- 11) KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- 12) LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. aktual. vyd. Praha: GRADA Publishing 2, 2006. Psyché. ISBN 978-80-247-1284-0.
- 13) MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. uprav. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN: 80-7178-747-

- 14) MASÁKOVÁ, Václava. Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In: Kolektiv autorů. *Rodiče, děti a jejich problémy*. Sdružení linka bezpečí, 2011. s. 25-33. ISBN: 978-80-904920-1-1.
- 15) MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.
- 16) MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X.
- 17) MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.
- 18) MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozšř. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-24-9.
- 19) MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifiika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- 20) MENDELOVÁ, Eleonóra. Súčasná postmoderná rodina a vnútorodinná deľba práce. *Sociální pedagogika*, 2014, č. 1, s. 11-20. Dostupné z: http://soced.cz/studie_sucasna-postmoderna-rodina-a-vnutrorodinna-delba-prace-2/
- 21) MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.
- 22) MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. uprav. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.
- 23) NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0592-7.
- 24) NOVÁK, Tomáš. *Rodičovské judo: dítě během rozvodového řízení*. Praha: Grada, 2000. Poznej sám sebe. ISBN 80-247-000-2-6.
- 25) NOVÁK, Tomáš a Bohumila Průchová. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1449-3.
- 26) PESSO, Albert, Diane BOYDEN-PESSO a Petra VRTBOVSKÁ. *Úvod do Pessu Boyden System Psychomotor: PBSP jako terapeutický systém v kontextu neurobiologie a teorie attachmentu*. Praha: Sdružení SCAN, 2009. ISBN 978-80-86620-15-2.
- 27) PLAŇAVA, Ivo. *Spolu každý sám: v manželství a rodině*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. Psychologie P. ISBN 80-7106-292-8.

- 28) ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0532-6.
- 29) SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906
- 30) ŠAMÁNKOVÁ, Marie. *Lidské potřeby ve zdraví a nemoci: aplikované v ošetrovatelském procesu*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3223-7.
- 31) ŠMOLKA, Petr; MACH, Jan. *Manželská a rodinná trápění*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-448-9.
- 32) ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0.
- 33) TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů*. Praha: Návrat domů, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7.
- 34) TRAPKOVÁ, Ludmila a Vladislav CHVÁLA. *Rodinná terapie psychosomatických poruch: [rodina jako sociální děloha]*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 9788073675615.
- 35) VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- 36) VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.
- 37) VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007a. ISBN 978-80-246-1318-5.
- 38) VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy obecné psychologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007b. ISBN 978-80-7372-283-8.
- 39) WALLERSTEIN Judith S., LEWIS Julia M. a BLAKESLEE S. *The unexpected legacy of divorce. A 25 - year landmark study*. New York: Hyperion; 2000.

Internetové zdroje

- 1) Co je PBSP? *Česká asociace Pesso Boyden psychomotorické psychoterapie*. [online] 2010-2017. Cit. dne 22. 1. 2017. Dostupné z: <http://www.pbsp.cz/>
- 2) KAČEROVÁ, Eva. Děti až po svatbě? *Český statistický úřad*. 2014.[on-line] Cit. dne 12. 10. 2016. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/a500414ccd>
- 3) PAVLÁT, Josef. Dlouhodobé následky rozvodu pro děti. *Česká a Slovenská psychiatrie*. 2011. [online] Cit. dne 15. 11. 2016. ISSN 1212-0383. Dostupné z: <http://www.cspychiatr.cz/detail.php?stat=739>
- 4) PERQUIN, Lowijs. Pesso Boyden System Psychomotor Therapy (PBSP) Specializace v psychoterapii. *Capita Selecta* [online] n. d. Cit. dne 22. 2. 2017. Dostupné z: <http://www.pbsp.cz/texty/txtprq1.htm>
- 5) SÍŘÍNEK, Jan. PBSP – úvodní text určený zájemcům o metodu. *Česká asociace Pesso Boyden psychomotorické psychoterapie*. [online] n. d. Cit. dne 20. 1. 2017. Dostupné z: <http://www.pbsp.cz/texty/txtsir1.htm>
- 6) Vývoj obyvatelstva České republiky. Rozvodovost. *Český statistický úřad*. 2015a [online] Cit. dne 19. 11. 2016]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/47411902/1300691603.pdf/8a565466-a60e-4011-bdda-f3df6e929645?redirect=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fcsu%2Fczso%2Fdomov%3Fp_p_id%3D3%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dmaximized%26p_p_mode%3Dview%26_3_groupId%3D0%26_3_keywords%3DRozvodovost%26_3_st_ruts_action%3D%252Fsearch%252Fsearch%26_3_redirect%3D%252Fc%252Fportal%252Flayout%253Fp_l_id%253D20137706%2526p_v_l_s_g_id%253D0%26_3_y%3D0%26_3_x%3D0
- 7) Vývoj obyvatelstva České republiky. Sňatečnost. *Český statistický úřad*. 2015b [online] Cit. dne 12. 10. 2016. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/47411902/1300691602.pdf/3543b462-a5ee-403e-8bf0-eae5b155a0c2?version=1.1>
- 8) WINNETTE, Petra. Dospělí s nedořešeným vývojovým traumatem & terapeutická změna. In: *Natama, o.p.s: Institut rodinné péče*. 2016. [online]. Praha: BlueGhost.cz. Cit. dne 3. 2. 2017 Dostupné z: <http://www.natama.cz/userfiles/page/244/540cff2d200ac26a10a7130d8d6c1155.pdf>

- 9) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 1. 1. 2014. §655, odst. 1.
Dostupný také z: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-2>
- 10) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 1. 1. 2014. §687, odst. 2.
Dostupný také z: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-2-hlava-1-dil-4>
- 11) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 1. 1. 2014. §755.
Dostupný také z: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-2-hlava-1-dil-5-oddil-2-paragraf-755>
- 12) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 1. 1. 2014. §755, odst. 1.
Dostupný také z: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-2-hlava-1-dil-5-oddil-2-paragraf-755>
- 13) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 1. 1. 2014. §755, odst. 2.
Dostupný také z: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-2-hlava-1-dil-5-oddil-2>
- 14) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 1. 1. 2014. §755, odst. 2.
písm. b. Dostupný také z: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-2-hlava-1-dil-5-oddil-2>
- 15) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 1. 1. 2014. §757, odst. 1.
Dostupný také z: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-2-hlava-1-dil-5-oddil-2>

Seznam použitých zkratek

PBSP – Pessó Boyden System Psychomotor

SZR – syndrom zavrženého rodiče

ZVP – základní vývojové potřeby

Příloha A

Otázky k rozhovorům

1. Jak jsi reagoval(a) na fakt, že se tvoji rodiče budou rozvádět?
2. Mohl(a) bys popsat pocity, které tě přitom doprovázely?
3. Vzpomeneš jsi na výraznější změny ve tvém chování bezprostředně po rozvodu? (např. postoj k rodičům, vztahy s vrstevníky) Jak se to projevovalo?
4. Jak u vás probíhala separace z domova?
5. Jak pohlížíš v dnešní době na manželství?
6. Jak se díváš na rodičovství a založení rodiny?
7. Jak dnes zpětně vyhodnocuješ zážitek rozvodu tvých rodičů?
8. Měl(a) jsi po rozvodu své bezpečné místo, kam ses mohl(a) obrazně řečeno ukrýt? Jaké místo to bylo?
9. Kde jsi v současné době doma? Kde/u koho je místo, kde se cítíš dobře a sama sebou? Jaké místo to je?
10. Jak bys charakterizoval(a) vaši rodinu, když jste žili pohromadě?
11. Jak ses doma po rozvodu cítil(a)?
12. Po rozvodu ses dostal(a) do péče matky, jak probíhal kontakt mezi tebou a tvým otcem?
13. Jaký panoval vztah mezi tebou a tvým otcem?
14. Jaká byl vztah mezi tebou a tvou matkou?
15. Jak bys popsal(a) naplnění potřeby sycení? Jak na doslovné úrovni z hlediska stravy, tak na symbolické úrovni, tj. jakým způsobem docházelo k emocionálnímu uspokojení po rozvodu?
16. Jakou dostáváš od rodičů podporu? Např., v tom co děláš, v čem se realizuješ? Jak se to projevuje?
17. S kým jsi měl(a) možnost o této situaci mluvit? Jak to probíhalo?
18. Jak vidíš zpětně nároky, které na Tebe v kontextu rozvodu byly kladené? Jakým způsobem jsi po rozvodu pečovala o domácnost? Jak se zaplnila ve vaší rodině chybějící role otce?

19. Jak se cítíš v situaci, která je pro tebe nová?
20. Komu můžeš důvěřovat, u koho cítíš podporu?
21. Jak ti byly v dětství stanovovány hranice či pravidla?
22. Jak vypadaly tyto limity po rozvodu?